

5-mavzu. Buxgalteriya balansi tahlili. (Ma’ruza)

Mavzu rejasি:

1. Buxgalteriya balansi tahlili mazmuni va vazifalari.
2. Buxgalteriya balansi va uning tarkibiy tuzilishi: aktivlar, kapital va majburiyatlar.
3. Balans moddalari va uning boshqa moliyaviy hisobotlar ma'lumotlariga mosligi.
4. Buxgalteriya balansini “o‘qish”.
5. Buxgalteriya balansining gorizontal (davriy) tahlili.
6. Buxgalteriya balansining vertikal (tarkibiy) tahlili.
7. Korxona moliyaviy holatining tahlili.
8. Korxonalar iqtisodiy salohiyati: tarkibi, ko‘rsatkichlar tizimi va samaradorligini tahlili.
9. Korxonalar moliyaviy salohiyati: tarkibi, ko‘rsatkichlar tizimi va samaradorligini tahlili.
10. Buxgalteriya balansi moddalarining likvidlilik bo‘yicha turkumlanishi. Buxgalteriya balansining likvidliligi va korxona to‘lov layoqatining tahlili.

Buxgalteriya balansi tahlili mazmuni va vazifalari

Buxgalteriya balansi moliyaviy hisobotning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi, xo‘jalik yurituvchi sub’ektning mulkiy va moliyaviy ahvoli haqidagi axborotni to’playdi hamda oshkor qiladi.

Buxgalteriya balansida uzoq muddatli va joriy aktivlar, o‘z sarmoyasi, uzoq muddatli va joriy majburiyatlar hamda ularni oshkor qilish xo‘jalik yurituvchi sub’ektning moliyaviy ahvolini tahlil qilishda moliyaviy hisobotdan foydalanuvchilar uchun yordam bera oladigan axborotdan iborat bo‘ladi.

Buxgalteriya balansidagi barcha axborot to’g’ri oshkor qilinishi va foydalanuvchilarga tushunarli bo‘lishi kerak. Zarur hollarda buxgalteriya balansiga kiritiladigan moddalar ularni tushuntirib beradigan axborotlar bilan to’ldiriladi.

«Balans» atamasi lotincha bis ikki marta, banx - tarozi pallasi so’zlaridan tarkib topgan bo‘lib, ikkala palla degan ma’noni anglatadi. U tenglik, muvozanat tushunchasi sifatida ishlatiladi.

Buxgalteriya balansini turli tasnifiy belgilari (to’zilish vaqtி, axborot hajmi, aks ettirish ob’ekti, tozalash usuli) bo‘yicha turlarini tarkiblash mumkin.

-jadval

Buxgalteriya balansini turlari

Tarkiblash belgisi	Balans turlari	mazmuni
	Tashkil topish balansi	Korxonaning tashkil topish vaqtida to’ziladi
	Joriy balanslar	Korxonaning uzlucksiz faoliyatida, qonunda belgilangan muddatlarda to’ziladi
	Tugatish balansi	Korxona tugatilganda tuziladigan balans

Tuzilish davriga ko'ra	Bo'lish balansi	Yirik korxona bir necha mayda korxonalarga bo'linish vaqtida
	Birlashtirish balansi	Bir necha korxonalar bir korxonaga birlashganda tuziladi
Axborot hajmiga ko'ra	Bir martalik	Bir martalik balans faqat bitta korxona bo'yicha joriy hisob asosida to'ziladi
	Yig'ma balans	Yig'ma balans bir martalik balanslar asosida to'ziladi va birlashmalar (vazirliklar, qo'mita va boshqarmalar va shu kabilar)ning xo'jalik mablag'larini aks ettiradi
Aks ettirish ob'ektiga ko'ra	Mustaqil balans	Mustaqil balansni huquqiy shaxs bo'lgan barcha korxonalar tuzadi
	Alohida balans	Alohida balansni korxonaning tarkibiy bo'linmalari (filiallar, bo'limlar, sho'ba va qaram xo'jaliklar va shu kabilar) tuzadi.
Tozalash usuliga ko'ra	Brutto balans	Tartibga soluvchi moddalarni o'z ichiga oluvchi balansdir
	Netto blans	Qiymatidan tartibga soluvchi moddalar summasi chegirilgan balans

Buxgalteriya balansining maqsadi- xo'jalik yurituvchi sub'ektning buxgalteriya balansi uning resurslarini va moliyaviy tarkibini anglab etishga imkoniyat berishi uchun hisobot vaqtidagi moliyaviy ahvolni aks ettirishdan iborat. Balansning jamlangan qatorlari bo'yicha tasnifiy jihatlarini quyida ko'rib o'tishimiz mumkin.

Joriy va uzoq muddatli aktivlarni tasniflash.

Har bir sub'ekt joriy aktivlarni va joriy majburiyatlarni buxgalteriya balansida alohida tasnif sifatida ko'rsatishni (yoki ko'rsatmaslikni) belgilab olishi lozim. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt bu tasnifni amalga oshirmaydigan variantni tanlab olsa, aktivlar va majburiyatlarni to'lash muddatlariga doir axborot nima bo'lganda ham bugalteriya hisobining milliy standartlariga asosan olib ko'rsatilishi zarur.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt aniq belgilanadigan operatsiya tsiklidan foydalanib tovarlar va xizmatlarni etkazib bersa, u holda balans hisobotidagi joriy va uzoq muddatli aktivlar hamda majburiyatlarning alohida tasnif etilishi aylanma mablag' sifatida doimo muomalada bo'ladigan sof aktivlar bilan sub'ektning uzoq muddatli operatsiyalarida foydalaniladigan aktivlar o'rtaqidagi tafovutni farqlash yo'li bilan juda foydali axborotga ega bo'linadi. Shuningdek, u joriy operatsiya tsikli davomida olinishi kutilayotgan aktivlarni hamda shu davr ichida to'lanishi lozim bo'lgan majburiyatlarni ham alohida ko'rsatishi lozim.

Agar aktivlar xo'jalik yurituvchi sub'ekt operatsion faoliyatining bir qismi bo'lsa va sub'ektning operatsiya tsikli me'yorida o'tayotgan paytda uni olish yoki iste'mol qilish kutilayotgan bo'lsa mazkur aktivlar joriy aktivlar qatoriga kiritiladi

Agar aktivlar qayta sotish maqsadida yoki qisqa muddatda ushlab turilgan bo'lsa va undan hisobot vaqtidan keyingi 12 oy mobaynida foydalanish kutilayotgan bo'lsa, bunday hollarda u joriy aktiv sifatida tasnif etilishi zarur. Ushbu tasnifiy jixatlardan farqli jixatlarda boshqa barcha aktivlar uzoq muddatli aktivlar sifatida tasnif etilishi kerak.

Odatda joriy aktivlarning ikki turi tarkiblanadi:

-birinchi turi xo'jalik yurituvchi sub'ekt aylanma mablag'ining bir qismi bo'lib, xo'jalik yurituvchi sub'ektning me'yoriy operatsion tsikli davomida olingan yoki iste'mol qilingan yuo'lishi lozim;

-ikkinci turi operatsiya aktivlari bo'limgan, lekin savdo yoki investitsiya maqsadlarida saqlab turilgan va ularni hisobot vaqtidan keyingi 12 oy davomida sotish kutilayotgan joriy aktivlar doirasidan iborat. Hisobot sanasidan keyingi 12 oy davomida olinadigan yoki iste'mol qilinadigan zaxiralar va debitorlik qarzlari xam joriy aktivlarga kiritiladi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning operatsion tsikli - bu materiallarni xarid qilish, ishlab chiqarish va naqd pulga yoki osonlik bilan pulga aylantiriladigan moliyaviy aktivlarga sotish o'rtafiga o'rtacha vaqtadir. Uzoq muddatli va joriy operatsion aktivlarni tasnif etish maqsadida ayni shu tarmoq yoki faoliyatning shu turi uchun kattaroq davr ancha muvofiqroq hisoblanmasa, bir yil oraliq operatsion tsikl hisoblanadi.

Uzoq muddatli (nojoriy) aktivlar- sub'ekt faoliyatida uzoq muddatli asosda foydalaniladigan aktivlar, jumladan sub'ektning mulki, binolari va uskunalari, moddiy aktivlari, taraqqiyot va gudvillga xarajatlar. Investitsiyalash maqsadida saqlab turilgan va hisobot kunidan boshlab 12 oy davomida sotilishi mumkin bo'limgan aktivlardir.

Qisqa muddatli (joriy) majburiyatlar- hisobot kunidan boshlab 12 oy davomida hisob-kitob qilinadigan majburiatlardir.

Joriy majburiyatlarning tafsifi joriy aktivlar tafsifiga o'xshashdir. Kreditorlik qarzi ish haqi, soliqlar bo'yicha qarzlar va boshqa operatsiya xarajatlari bo'yicha qarzlar kabi ayrim joriy majburiyatlar joriy aktivlar hisobidan hisob-kitob qilishni talab qiladi, chunki sub'ektning odatdagagi operatsiyasi tsiklida foydalaniladigan aylanma mablag'ni tashkil etuvchi moddalar bo'yicha majburiy hisoblanadi. Bunday operatsiya moddalari hatto hisobot vaqtidan so'ng 12 oydan ortiq davr davomida ham hisob-kitob qilinishi lozim bo'lsada, joriy majburiyatlar hisobida tasnif qilinadi.

Joriy majburiyatlarga shuningdek bank overdraftlari, to'lanadigan dividendlar, daromad soliqlari, savdo bilan bog'liq bo'limgan o'zga kreditorlik qarzlari, foizlarni to'lashni talab qiladigan qisqa muddatli majburiyatlarning joriy qismi kiradi. Ular hisobot kunidan boshlab 12 oy davomida hisob-kitobni talab etsada, operatsiya tsikli nuqtai nazaridan joriyligini aniqlash qiyin.

Uzoq muddatli asosda aylanma mablag'dan pul bilan ta'minlanadigan, foizni to'lashni talab qiluvchi majburiyatlar (12 oy davomida hisob-kitob qilinmaydigan majburiyatlar) uzoq muddatli (nojoriy) majburiyatlar hisoblanadi.

Qisqa muddatli (joriy) majburiyatlarni qayta moliyalash tartibi.

Qisqa muddatli (joriy) majburiyatlar -hisobot sanasidan boshlab 12 oy davomida hisob-kitob qilinishi lozim bo'lgan majburiatlardir.

Dastlabki muddat 12 oydan ko'proq bo'lsa, sub'ekt majburiyatni uzoq muddatli asosda qayta moliyalashni rejallashtirayotgan bo'lsa, bu tartiblar moliyaviy hisobot ma'qullangunga qadar qaytadan moliyalashga yoki to'lovlar muddatini o'zgartirishga qaratilgan bitim bilan qo'llab-quvvatlansa, bunday sharoitda nojoriy majburiyatlar sifatida tasnif etilishi lozim.

Joriy majburiyatlardan chiqarib yuboriladigan har qanday qisqa muddatli qarz miqdori uni taqdim etishni qo'llab-quvvatlovchi axborot bilan bиргаликда buxgalteriya balansiga izohlarda ochib berilishi lozim.

Buxgalteriya balansida aks ettirilishi lozim bo'lgan axborot.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning buxgalteriya balansi moliyaviy holatning tarkibini tashkil etuvchi turli jihatlarni aks ettiradigan tarzda taqdim etilishi lozim. Quyidagilar buxgalteriya balansining majburiy unsurlari hisoblanadi:

- moddiy aktivlar;
- nomoddiy aktivlar;
- moliyaviy aktivlar;
- zaxiralar;
- debtorlik qarzi;
- pul mablag'i va pul ekvivalentlari;
- kreditorlik qarzi;
- ajratmalar;
- foiz to'lashni talab qiluvchi majburiyatlar;
- o'z sarmoyasi va zaxiralari.

-jadval

Buxgalteriya balansi unsurlari

Balans unsurlari	Tasnifiy unsurlari
Moddiy aktivlar	Asosiy vositalar, moddiy aktivlarga ko'yilmalar, moddiy aktivlarga foydali sarmoyalalar, uzoq muddatli investitsiyalar, materiallar, tovarlar, tayyor maxsulotlar
Nomoddiy aktivlar	Moddiy-ashyoviy mazmunga ega bo'lмаган mol-mulk ob'ektlari
Moliyaviy aktivlar	Uzoq muddatli investitsiyalar, uzoq muddatli debtor qarzlar, uzoq muddatli kechimktirilgan xarajatlar, debtorlik majburiyatlar
Zaxiralar	Kelgusida muayyan xarajatlarga sarflanishi mumkin bo'lgan xususiy sarmoyaning bir qismi
Debitorlik qarzi	Xaridor va buyurtmachilarning qarzi, ajratilgan bulinmalarning qarzi, shu'ba va karam xujalik jamiyatlarning qarzi, xodimlarga berilgan bunaklar, mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga berilgan bunaklar, byudjetga solik va yigimlar bo'yicha bunak to'lovlari, maksadli davlat jamgarmalari va sugurtalar bo'yicha bunak to'lovlari, ta'sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bo'yicha qarzi, xodimlarning boshqa operatsiyalar bo'yicha qarzi, boshqa debtor qarzlar
Pul mablag'i va pul ekvivalentlari	Kassadagi pul mablag'lari, xisob raqamidagi pul mablag'lari, chet el valyutasidagi pul mablag'lari, boshqa pul mablag'lari va ekvivalentlari
Kreditorlik qarzi	Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga qarz, ajratilgan bulinmalarga qarz, shu'ba va karam xujalik jamiyatlarga qarz, kechiktirilgan daromadlar, solik va majburiy to'lovlari bo'yicha kechiktirilgan majburiyatlar, boshqa kechiktirilgan majburiyatlar, olingan bunaklar, byudjetga to'lovlari bo'yicha qarz, sugurtalar bo'yicha qarz, maksadli jamgarmalariga

	to'lovlar bo'yicha qarz, ta'sischilarga bulgan qarzlar, mexnatga xak tulash bo'yicha qarz
Ajratmalar	Qonunda belgilangan tartibda amalga oshiriluvchi (amortizatsiya, byudjet va byudjetdan tashqari fondlarga va h.k.) ajratmalar
Foiz to'lashni talab qiluvchi majburiyatlar	Kreditlar, qarzlar, ssudalar, dividendlar bo'yicha yuzaga keluvchi majburiyatlar
O'z sarmoyasi va zaxiralari	O'z sarmoyasi -sub'ektning majburiyatlarni chegirib tashlagandan keyingi aktivlaridir. Zaxiralar –zarar oqibatlaridan qo'shimcha muxofoza qilish yuzasidan barpo elilgan fondlar

Taxminiy baholashning ko'pgina darajasidan foydalanish yo'li bilangina baholash mumkin bo'lган majburiyatlar zaxira hisoblanadi. Sub'ektni va kredit bergen tashkilotlarni zarar oqibatlaridan qo'shimcha muhofaza qilishni ta'minlash uchun qonun yoki ustavda zaxiralarni barpo etish ko'zda tutiladi.

Balansga izohlar, hisob-kitoblar va tushuntirishlarda taqdim etiladigan axborot.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt buxgalteriya balansiga tushuntirishlarda quyidagilarni ochib berishi lozim:

a) Aktsiyadorlik mablag'inining har bir toifasi bo'yicha: e'lon qilingan aktsiyalar sonini, chiqarilgan, haqi to'la to'langan, chiqarilgan, lekin haqi to'la to'lanmagan aktsiyalar sonini, aktsiyalarning nominal qiymatini, yilning boshida va oxirida haqi to'lanmagan aktsiyalar sonining kamayishini, aktsiyadorlik mablag'inining har bir toifasiga taalluqli huquqlar, afzalliklar va cheklashlar, shu jumladan dividendlarni taqsimlash va sarmoyani qoplashga doir cheklashni, jamiyatning o'ziga, xo'jalik yurituvchi sub'ektga qarashli shu'ba va uyushgan jamiyatlariga tegishli aktsiyalar, option va savdo kontrakti bo'yicha emissiya uchun zaxiraga ajratilgan aktsiyalar, shu jumladan ularning muddatlari va miqdorlari haqidagi axborotlar;

v) O'z sarmoyasidagi zaxiralar mohiyati va maqsadlari bayoni.

s) Majburiyatlarda dividendlarni to'lash uchun ajratilgan pul miqdorining mavjudligi (aktsiyadorlar yoki muassislar, ishtirokchilar yig'ilishida rasmiy ravishda ma'qullanmagan to'lovlar miqdorining mavjudligi) xaqidagi axborotlar ochib berilishi zarur.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'z sarmoyasidagi o'zgarishlarni aniq aks ettirishi yuzasidan buxgalteriya balansiga izoxlar, xisob-kitoblar va tushuntirishlarda shuningdek:

- davr boshida va hisobot sanasida to'plangan foya yoki zararlarning qoldig'i hamda shu davrda yuz bergen muhim o'zgarishlar, jumladan aktsiyadorlar (muassislar, ishtirokchilar) har bir toifasiga shu davr uchun taqsimlanadigan sof foya xaqidagi;

- o'z sarmoyasi har bir toifasi joriy miqdordagi hamda davming boshlari va oxirida zaxiradagi o'zgarishlarning umumiy miqdori haqidagi axborotlarni ochib berishi lozim.

Buxgalteriya balansi tahlilining mamuni- korxonaning mulkiy xolati va uning o'zgarishlariga, aktivlar, karital va majburiyatlarning tarkibi va o'zgarishlariga,

balans moddalarining likvidlik darajasiga, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning to'lov layoqatiga, moliyaviy barqarorligiga, ish aktivligiga, raqobatbardoshligi va iqtisodiy taxlikalarga bardoshligiga baho berishdan iborat.

Buxgalteriya balansi tahlili oldiga quyidagi vazifalar qo'yiladi:

- korxonaning mulkiy va moliyaviy xolatini baholash;
- aktivlarning likvidligini baholash;
- aktivlarni shakllantirish manbalari tarkibini baholash;
- majburiyatlarning aktivlar bilan taminlanganligini baholash;
- aktivlar va passivlarning aloxida guruxlari o'rtasidagi muvofiqlikni baholash;
- aktivlarni pul ishlab topish imokniyatlarini baholash;
- kapitalni shakllanishi va o'stirish imkoniyatlarini baholash

Buxgalteriya balansi va uning tarkibiy tuzilishi: aktivlar, kapital va majburiyatlar

Buxgalteriya balansi axborotlariga tayangan holda xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliya-xo'jalik faoliyati hamda uning natijalari baholanadi. Buxgalteri yabalansidagi axborotlarning mazmunini bilish uchun nafaqat buxgalteriya balansi tuzilishi to'g'risida tasavvurga ega bo'lish, balki uning moddalari va ayrim ko'rsatkichlari o'rtasidagi mantiqiy va o'ziga xos bog'liqliklarni ham bilish zarur. Buxgalteriya balansining mazmunini bilishda uni o'qish ketma-ketligi ham muhim ahamiyatga ega.

Buxgalteriya balansining aktivi va passivining tuzilishi hamda mazmuni undagi axborotdan foydalanuvchilar, eng avvalo tashqi foydalanuvchilarga qaratilgan. Debitor va kreditor qarzlarning holatini ochib beruvchi, korxonaning joriy xarajatlari yoki foydasi hisobidan tashkil etilgan xususiy kapital va ayrim turdag'i rezervlar shakllanishini ochib beruvchi moddalar batafsillik darajasining yuqoriligi shundan kelib chiqadi.

-jadval

Buxgalteriya balansi elementlari va ularning tasnifiy jixatlari

Buxgalteriya balansi elementlari	Tavsifi
Aktivlar	Sub'ekt nazorat qiladigan, kelgusida ulardan daromad olish maqsadida avvalgi faoliyat natijasida olingan iqtisodiy resurslardir
Xususiy kapital (sarmoya)	Sub'ektnig majburiyatlarini chegirib tashlagandan keyingi aktivlaridir
Majburiyatlar	Shaxsning (qarzdorning) boshqa shaxs (kreditor) foydasiga muayyan ishni amalga oshirish, masalan mol-mulkni topshirish, ishni bajarish, pul to'lash va boshqa majburiyatlaridir yoxud muayyan xatti harakatdan tiyilib turish majburiyatidir, kreditor esa qarzdordan o'z majburiyatlarini bajarishini talba qilishga xaklidir

Buxgalteri balansini moliyaviy tahlilga tayyorlash yuzasidan uning elementlari va moddalarini turli tasnifiy belgilari bo'yicha ko'rsatkichlar tizimiga jamlash talab etiladi. Bu tasnifiy belgilar ularning shakli, aylanuvchanlik darajasi, likvidligi bo'lishi mumkin.

-jadval

Buxgalteriya balansi aktiv va passiv tomoni klassifikatsiyasi

Aktiv (A)	Uzoq muddatli aktivlar (UMA) Joriy aktivlar (JA)
Moliyaviy aktivlar (MA)	Moliyaviy uzoq muddatli aktivlar (MUMA) Moliyaviy joriy aktivlar (MJA)
Moliyaviy bo'limgan aktivlar	Moliyaviy bo'limgan uzoq muddatli aktivlar (MBUMA) Moliyaviy bo'limgan joriy aktivlar (MBJA)
Passiv (P)	O'z mablag'lari manbayi (UMM) Majburiyatlar (M)
Balansdagi ifodalar:	
Umumiy ifoda	$A=K+M$
Balans bo'limlariga nisbatan	$UMA+JA=O'MM+M$
Bo'limlarning tarkib birliklariga nisbatan	$MBUMA+MUMA+MBJA+MJA=O'MM+UMM+M$
Pul shakliga ko'ra	$PKBA+PKA=DP+M$

Uzoq muddatli aktivlar (UMA) bo'limida asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar qiymati, uzoq muddatli investitsiyalar, o'rnatiladigan uskunalar, kapital qo'yilmalar, uzoq muddatli debitorlik qarzlari va muddati kechiktirilgan uzoq muddatli xarajatlar summalarini oshkor qilinadi.

Joriy aktivlar bo'limida tovar-moddiy zaxiralar, kelgusi davrlar xarajatlari, muddati kechiktirilgan xarajatlarning joriy qismi, debitorlik qarzlari, pul mablag'lari, qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalar va boshqa joriy aktivlar summalarini oshkor qilinadi.

Xususiy sarmoya (XS), o'z mablag'lari manbayi bo'limi ($O'MM$)da ustav sarmoyasi, qo'shilgan sarmoya, zaxira sarmoya, sotib olingan o'z aktsiyalari, taqsimlanmagan foya (qoplanmagan zarar), maqsadli tushumlar hamda bo'lg'usi xarajatlar va to'lovlar zaxiralari oshkor qilinadi.

Majburiyatlar (M) bo'limida uzoq muddatli va joriy majburiyatlar bo'yicha axborotlar alohida oshkor etilishi lozim.

Uzoq muddatli majburiyatlar(UMM) bo'yicha mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga uzoq muddatli qarzlar, alohida bo'linmalarga uzoq muddatli qarzlar, shu'ba va tobe xo'jalik jamiyatlariga uzoq muddatli qarzlar, muddati kechiktirilgan uzoq muddatli daromadlar, soliqlar va majburiy to'lovlar bo'yicha muddati kechiktirilgan majburiyatlar, xaridorlar va buyurtmachilardan olingan bo'naklar, uzoq muddatli bank kreditlari, uzoq muddatli qarzlar va boshqa uzoq muddatli kreditorlik qarzlar summalarini ko'rsatilishi kerak.

Joriy majburiyatlar (JM) bo'yicha mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga qarzlar, alohida bo'linmalarga qarzlar, shu'ba va tobe xo'jalik jamiyatlariga qarzlar, muddati kechiktirilgan daromadlar, soliqlar va majburiy to'lovlar bo'yicha muddati kechiktirilgan majburiyatlar, boshqa muddati kechiktirilgan majburiyatlar, olingan

bo'naklar, byudjetdan soliqlarga oid qarzlar, sug'urtaga oid qarzlar, davlat maqsadli jamg'armalaridan to'lovlarga oid qarzlar, ta'sischilardan qarzlar, mehnatga haq to'lashga oid qarzlar, qisqa muddatli bank kreditlari, qisqa muddatli qarzlar, uzoq muddatli majburiyatlarning joriy qismi va boshqa kreditorlik qarzlari summalarini oshkor qilinadi.

Balans ma'lumotlari va uning boshqa moliyaviy hisobotlar ma'lumotlariga mosligi

Balans moddalarini tasnifi yuzasidan quyidagi muhim xulosalarni chiqarish mumkin.

Aktivlar - xo'jalik sub'ektining qiymat bahosiga ega bo'lgan moddiy, shu jumladan, pul mablag'lari va debitorlik qarzlari va nomoddiy mulkidir.

Aktivlarda aks ettirilgan bo'lg'usi iqtisodiy foyda, xo'jalik yurituvchi sub'ektning pul mablag'lari oqimiga potentsial, bevosita va bilvosita qo'shiladigan ulushdir. Bu ulush xo'jalik yurituvchi sub'ekt asosiy faoliyatining bir qismi sifatida yuzaga kelishi mumkin.

-jadval

Buxgalteriya balansi va boshqa moliyaviy hisobotlarda aks etuvchi elementlar

Moliyaviy hisobot elementlari						
Aktivlar	Xususiy sarmoya	Majburiyat-lar	Zaxiralar	Daromad-lar	Xarajat-lar	Moliyaviy natijalar
Buxgalteriya balansi					Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot	
Pul oqimi to'g'risidagi hisobot	Xususiy kapital to'g'risidagi hisobot	Balansga izoxlar, hisob-kitoblar va tushuntirishlar	Balansga izoxlar, xisob-kitoblar va tushuntirishlar	Pul oqimi to'g'risidagi hisobot	Pul oqimi to'g'risidagi hisobot	Pul oqimi to'g'risidagi hisobot

Asosiy moliyaviy xisobot shakli bu - buxgalteriya balansi va moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotdir. Boshqa moliyaviy hisobotlar bir jihatning boshqa, boshqa jixatlarini aks ettiradi. Ular qatoriga - pul oqimlari, xususiy kapital to'g'risidagi xisobot shakllarini kiritish mumkin.

Buxgalteriya balansining asosiy elekmantlari -aktivlar, kapital va majburiyatlardir.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning aktivlari - avvalgi bitimlar va boshqa voqealiklarning natijasidir. Sub'ektlar odatda aktivlarni sotib olib yoki hosil qilib unga ega bo'ladilar, biroq, boshqa bitimlar va voqealar ham aktivlarni ko'paytirishga imkon beradi. Masalan, xo'jalik yurituvchi sub'ekt hukumatdan olgan ko'chmas mulk. Kelgusida kutiladigan bitimlar va boshqa voqealar o'zidan o'zi aktivlarning paydo bo'lishiga ham olib kelmaydi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'z aktivlaridan mulkni, tovar-moddiy zaxiralardan ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatilishini boshqarish uchun foydalananadilar.

Aktivlarda aks ettirilgan bo'lg'usi iqtisodiy foyda xo'jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan har xil yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin. Masalan, aktivdan:

- tovar-moddiy zaxiralar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatishda alohida yoki boshqa aktivlar bilan birgalikda foydalanilishi;
- boshqa aktivlarga almashtirilishi;
- majburiyatlarni bajarish uchun foydalanilishi;
- xo'jalik yurituvchi sub'ektning egalari o'rtasida taqsimlanishi mumkin.

Aktivlar binolar, inshootlar va uskunalar singari jismoniy shaklga ega. Biroq, jismoniy shakl aktivning mavjud bo'lishi uchun zaruriy shart emas. Masalan, patentlar va mualliflik huquqlari ham aktivlardir. Agar xo'jalik yurituvchi sub'ekt kelgusida ulardan foydalanishdan iqtisodiy foyda olishni kutayotgan bo'lsa bu unsurlar ham aktivlar qatoriga kiritiladi va ularni nomoddiy aktivlar, moliyaviy aktivlar sifatida tarkiblash mumkin.

Aktivlar yuridik huquqlar, shu jumladan egalik huquqi bilan bog'liqdir. Lekin, aktivlar mavjudligini aniqlashda, egalik huquqi asosiy hisoblanmaydi. Masalan, ijaraga olinadigan mulk aktiv hisoblanadi, agar xo'jalik yurituvchi sub'ekt ana shu mulkdan olinishi kerak bo'lган foydani nazorat qila olsa.

Xarajatlarni amalga oshirish bilan aktivlarni hosil qilish o'rtasida uzviy aloqa mavjud, ammo bu jarayonlar hamma vaqt ham vaqt bo'yicha to'g'ri kelmaydi. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan amalga oshirilgan xarajatlar bo'lg'usi iqtisodiy foyda izlanganidan dalolat beradi, lekin aktivlar olinganini uzil-kesil tasdiqlamaydi. Binobarin, xarajatlarning mavjud emasligi ob'ektni aktiv deb hisoblash uchun asos bo'lmaydi. Masalan, xo'jalik yurituvchi sub'ektga tekinga berilgan ob'ektlar aktivlarni ta'riflashga mos keladi.

Balansning eng muxim elementi bu bu- majburiyatlardir. Ularning aktiv va passiv tomonda ham uchratish mumkin. Aktivdagagi majburiyatlar olinadigan majburiyatlar, passiv tomondagi majburiyatlar to'lanadigan majburiyatlar hisoblanadi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning boshqa yuridik va jismoniy shaxslar oldidadagi joriy va uzoq muddatli mas'uliyatli ekanligi majburiyatlarning asosiy tavsifidir.

Majburiyatlar shuningdek, ustavning yoki shartnomaning talablari oqibati sifatida yuzaga kelishi mumkin. Masalan, olingan tovar-moddiy zaxiralar va xizmatlar uchun to'lanadigan summalar.

Majburiyatlar oldin tadbirdorlik ishi jarayonida, yaxshi munosabatlarni saqlab turish yoki xolisona tarzda ish ko'rishda ham yuzaga keladi. Masalan, agar xo'jalik yurituvchi sub'ekt kafolat muddati tugaganidan so'ng o'z mahsulotidagi kamchiliklarni tuzatish to'g'risida qaror qabul qilsa, shu bo'yicha qilingan xarajatlar ham majburiyatlar deb hisoblanadi.

Hozirgi majburiyatlar bilan kelgusi majburiyatlar o'rtasida chegara bo'lishi kerak. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbarining kelgusida aktivlarni sotib olish haqida qabul qilgan qarori majburiyatlar paydo bo'lishiga sabab bo'lmaydi. Majburiyatlar odatda aktiv olinganda yoki xo'jalik yurituvchi sub'ekt aktivni sotib olish to'g'risida bitimga kirishgandagina paydo bo'ladi.

Tegishli majburiyatlarni bajarish odatda boshqa tarafning e'tirozlarini qondirish uchun iqtisodiy foydani ifodalovchi xo'jalik yurituvchi sub'ekt resurslarini o'ziga jalb etadi. Majburiyatlarning bajarilishi har xil usullarda (qonun hujjatlarida ko'zda tutilgan hollardan tashqari) amalga oshiriladi:

- haq to'lash bilan;
- boshqa aktivlarni berish bilan;
- xizmatlarni ko'rsatish bilan;
- ushbu majburiyatni boshqasi bilan almashtirish orqali;
- majburiyatlarni aktsiyalarga almashtirish orqali.

O'zbekiston amaliyotida majburiyatlarning faqat to'lovlar orqali amalga oshirilishi belgilab qo'yilgan.

Majburiyatlar, kreditor o'z huquqlaridan bosh tortgan hollarda yoki kreditor ana shu huquqlaridan mahrum bo'lganida, bajarilgan deb hisoblanishi mumkin.

Majburiyatlar avvalgi bitimlar yoki o'tgan voqealarning natijasidir. Masalan, tovar-moddiy zaxiralarni sotib olish va xizmatlarni olish bilan to'lanishi kerak bo'lgan (agar ular ilgari to'lanmagan bo'lsa yoki etkazib berilganda) schyotlar ham olinadi.

Buxgalteriya balansining eng muhim va ahamiyatli unusuri bu -xususiy sarmoyadir.

Xususiy sarmoya ustav, qo'shilgan, zaxiralar sarmoyadan va taqsimlanmagan foydadan iboratdir. Zarur hollarda ustav, qo'shilgan, zaxiralar sarmoya tahliliy jihatdan hisobga olinadi.

Buxgalteriya balansidagi xususiy sarmoyaning miqdori aktivlar qiymatini va majburiyatlarni baholashga bog'liqdir.

Buxgalteriya balansida zaxiralar alohida tarkiblanadi. Ularning axamiyati va zarurligi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni yoki zararlarni kamaytirishga qaratilgan.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektni va kreditorlarni zararlarning oqibatlaridan qo'shimcha tarzda himoya qilishni ta'minlash uchun zaxiralarni vujudga keltirish zarur. Zaxiralarni hosil qilish va ularning miqdori haqidagi axborot qarorlar qabul qilishda foydalanuvchilar uchun ahamiyatlidir. Zaxiralarni vujudga keltirish xo'jalik yurituvchi sub'ektga doir qonunchilikda va ustavda (soliq qonunlarini buzmagan holda) ko'zda tutiladi.

Aktivlar kapital va majburiyatlarni tan olish va ularni buxgalteriya balansida aks ettirish tartiblari.

Aktivlar -ushbu aktivdan foydalanish natijasida xo'jalik yurituvchi sub'ektga bo'lg'usi iqtisodiy foyda tushish ehtimoli mavjud bo'lganida buxgalteriya balansida aks ettiriladi va aktiv aniq ifodalananadigan chiqimlar yoki qiymatni o'z ichiga oladi.

Kapital- aktivlarning qiymatini va majburiyatlarni baholashga bog'liqdir.

Majburiyatlar-o'zida iqtisodiy foydani ifodalovchi resurslar oqimi ehtimoli mavjud bo'lganida buxgalteriya balansida e'tirof etiladi, shuningdek ular majburiyatlarni qabul qilish natijasidir.

Balans moddalarining kuyidagi javdvalda aks ettirish mumkin.

-jadval

Buxgalteriya balansi aktivi moddalari

Aktivlar	Satri
I.Uzoq muddatli aktivlar	
Asosiy vositalar:	
Boshlang'ich (qayta tiklash) kiymat (0100, 0300)	010
eskirish (0200)	011
Koldik (balans) kiymat (010- 011)	012
Nomoddiy aktivlar:	
boshlang'ich kiymat(0400)	020
Amortizatsiya summasi (0500)	021
koldik (balans) kiymat (020- 021)	022
Uzoq muddatli investitsiyalar jami (satr 040+050+060+070+080)	030
Shu jumladan :	
Kimmatli kogozlar (0610)	040
Sho''ba xo'jalik jamiyatlariga investitsiyalar (0620)	050
Karam xo'jalik jamiyatlariga investitsiyalar (0630)	060
Chet el kapitali mavjud bulgan korxonalarga investitsiyalar (0640)	070
Boshqa uzoq muddatli investitsiyalar (0690)	080
Urnatiladigan asbob uskunalar (0700)	090
Kapital kuyilmalar (0800)	100
Uzoq muddatli debetor qarzları (0910,0920,0930,0940)	110
Uzoq muddatli kechiktirilgan xarajatlar (0950,0960,0990)	120
I-bo'lim bo'yicha jami (satr 012+022+030+090+100+110+120)	130
II.Joriy aktivlar	
Tovar moddiy zaxiralari,jami (satr 150+160+170+180) Shu jumladan :	140
Ishlab chikarish zaxiralari (1000,1100,1500,1600)	150
Tugallanmagan ishlab chikarish (2000,2100,2300,2700)	160
Tayer maxsulot (2800)	170
Tovarlar (2900 dan 2980 ning ayirmasi)	180
Kelgusi davr xarajatlari (3100)	190
Kechiktirilgan xarajatlar (3200)	200
Debitorlar jami : (satr 220+240+250+260+270+280+290+300+310)	210
shundan: muddati o'tgani	211
Xaridor va buyurtmachilarning qarzi(4000 dan 4900ning ayirmasi)	220
Ajratilgan bulinmalarning qarzi (4110)	230
Shu'ba va karam xujalik jamiyatlarning qarzi (4120)	240
Xodimlarga berilgan bunaklar (4200)	250
Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga berilgan bunaklar (4300)	260
Byudjetga solik va yigimlar bo'yicha bunak to'lovlari (4400)	270
Maksadli davlat jamgarmalari va sugurtalar bo'yicha bunak to'lovlari (4500)	280
Ta'sischilarining ustav kapitaliga ulushlar bo'yicha qarzi (4600)	290
Xodimlarning boshqa operatsiyalar bo'yicha qarzi (4700)	300
Boshqa debitor qarzlar (4800)	310
Pul mablag'lari, jami (satr.330+340+350+360) shu jumladan:	320
Kassadagi pul mablag'lari (5000)	330
Xisob raqamidagi pul mablag'lari (5100)	340
Chet el valyutasidagi pul mablag'lari (5200)	350
Boshqa pul mablag'lari va ekvivalentlari (5500, 5600, 5700)	360

Qisqa muddatli investitsiyalar (5800)	370
Boshqa joriy aktivlar (5900)	380
II bo'lim bo'yicha jami (satr. 140+190+200+210+230+320+370+380)	390
Balans aktivи bo'yicha jami (satr. 130+390)	400

Akvtivlarni buxgalteriya balansida aktivlarni aks ettirish quyidagi qiymatlar bo'yicha amalga oshiriladi.

Aktivlar:

- a) hisobot sanasida buxgalteriya balansida aktivlarni aks ettirish qiymatida;
- b) sotib olish vaqtida erishilgan tomonlarning o'zaro kelishuviga ko'ra belgilangan joriy qiymatida;
- c) ana shu yoki shunga o'xshash aktiv endigina sotib olingan bo'lgandagi holatda to'lanishi kerak bo'lgan pul mablag'lari summasi bo'yicha;
- d) sotishdan olinishi mumkin bo'lgan pul mablag'lari summasi bo'yicha;
- e) xo'jalik yurituvchi sub'ektning normal faoliyati davomida aktivlarni ko'paytirishi lozim bo'lg'usi pul mablag'lari tushumining diskontlangan qiymati bo'lgan joriy qiymat bo'yicha aks ettiriladi.

-jadval

Buxgalteriya balansi passivi moddalari

Passiv tomon	Satri
I. O'z mablag'lari manbalari	
Ustav kapitali (8300)	410
Qo'shilgan kapital (8400)	420
Rezerv kapitali (8500)	430
Sotib olingan xususiy aktsiyalar (8600)	440
Taqsimlanmagan foyda (koplanmagan zarar) (8700)	450
Maksadli tushumlar (8800)	460
Kelgusi davr xarajatlari va to'lovlari uchun zaxiralar (8900)	470
I bo'lim bo'yicha jami (satr. 410+420+430+440+450+460+470)	480
II. Majburiyatlar	
Uzoq muddatli majburiyatlar, jami (satr. 500+510+520+530+540+550+560+570+580+590)	490
Shu jumladan uzoq muddatli kreditorlik qarzları (satr, 500+520+540+560+590)	491
Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga uzoq muddatli qarz (7000)	500
Ajratilgan bulinmalarga uzoq muddatli qarz (7110)	510
Shu'ba va karam xujalik jamiyatlarga uzoq muddatli qarz (7120)	520
Uzoq muddatli kechiktirilgan daromadlar (7210, 7220, 7230)	530
Solik va majburiy to'lovlari bo'yicha uzoq muddatli kechiktirilgan majburiyatlar (7240)	540
Boshqa uzoq muddatli kechiktirilgan majburiyatlar (7250, 7290)	550
Xaridorlar va buyurtmachilardan olingan bunaklar (7300)	560
Uzoq muddatli bank kreditlari (7810)	570
Uzoq muddatli qarzlar (7820, 7830, 7840)	580
Boshqa uzoq muddatli kreditorlik qarzlar (7900)	590
Joriy majburiyatlar, jami (satr, 610+620+630+640+650+660+670+680+690+700+710+720+730+740+750+760)	600
Shu jumladan: joriy kreditorlik qarzları (satr, 610+630+650+670+680+690+700+710+720+760)	601
Shundan: muddati o'tgan joriy kreditorlik qarzları	602

Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga qarz (6000)	610
Ajratilgan bulinmalarga qarz (6110)	620
Shu'ba va karam xujalik jamiyatlarga qarz (6120)	630
Kechiktirilgan daromadlar (6210, 6220, 6230)	640
Solik va majburiy to'lovlar bo'yicha kechiktirilgan majburiyatlar (6240)	650
Boshqa kechiktirilgan majburiyatlar (6250, 6290)	660
Olingan bunaklar (6300)	670
Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarz (6400)	680
Sug'urtalar bo'yicha qarz (6510)	690
Maksadli jamg'armalariga to'lovlar bo'yicha qarz (6520)	700
Ta'sischilarga bo'lgan qarzlar (6600)	710
Mexnatga xak tulash bo'yicha qarz (6700)	720
Qisqa muddatli bank kreditlari (6810)	730
Qisqa muddatli qarzlar (6820, 6830, 6840)	740
Uzoq muddatli majburiyatlarning joriy kismi (6950)	750
Boshqa kreditorlik qarzlar (6950 dan tashkari 6900)	760
II bo'lim bo'yicha jami (satr, 490+600)	770
Balans passivi bo'yicha jami (satr.480+770)	780

Buxgalteriya balansida majburiyatlar quyidagi qiymatlarda aks etadi:

-majburiyatlar majburiyatni bajargunga qadar to'lanadigan pul mablag'lari summasi bo'yicha majburiyatlarga almashib olingan mablag'lar summasida aks ettiriladi;

-majburiyatlar majburiyatni to'lash uchun talab etiladigan pul mablag'larining diskontlanmagan summasida aks ettiriladi;

-majburiyatlar ularni to'lash qiymati bo'yicha aks ettiriladi, bunday qiymat esa majburiyatlarni to'lash uchun talab etiladigan pul mablag'larining diskontlanmagan summasidir;

-majburiyatlar kelgusida o'tkaziladigan pul mablag'larining diskontlangan qiymatidan iborat bo'lgan, xo'jalik yurituvchi sub'ektning oddiy faoliyati davomida majburiyatlarni to'lash uchun foydalanilishi mumkin bo'lgan joriy qiymat bo'yicha aks ettiriladi.

-jadval

Buxgalteriya balansining qisqartilgan shakli

Aktiv	Satr kodi	Passiv	Satr kodi
I. Uzoq muddatli aktivlar		I. O'z mablag'lari manbalari	
Asosiy vositalar boshlang'ich (qayta tiklash) kiymati (0100, 0300)	010	Ustav kapitali (8300)	410
Eskirish qiymati(0200)	011	Qo'shilgan kapital (8400)	420
Qoldiq (balans) kiymati (010- 011)	012	Rezerv kapitali (8500)	430
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	022	Sotib olingan xususiy aktsiyalar (8600)	440
Uzoq muddatli investitsiyalar jami (satr 040+050+060+070+080)	030	Taqsimlanmagan foyda (koplanmagan zarar) (8700)	450
O'rnatiladigan asbob uskunalar (0700)	090	Maqsadli tushumlar (8800)	460
Kapital qo'yilmalar (0800)	100	Kelgusi davr xarajatlari va to'lovlari uchun zaxiralar (8900)	470

Uzoq muddatli debetor qarzları (0910,0920,0930,0940)	110		
Uzoq muddatli kechiktirilgan xarajatlar (0950,0960,0990)	120		
I-bo'lim bo'yicha jami (satr 012+022+030+090+100+110+120)	130	I bo'lim bo'yicha jami (satr.410+420+430+440+450+460+470)	480
II.Joriy aktivlar		II. Majburiyatlar	
Tovar moddiy zaxiralari, jami (satr 150+160+170+180)	140	Uzoq muddatli majburiyatlar, jami (satr 500+510+520+530+540+550+560+570+5 80+590)	490
Kelgusi davr xarajatlari (3100)	190	Shu jumladan uzoq muddatli kreditorlik qarzları (satr, 500+520+540+560+590)	491
Kechiktirilgan xarajatlar (3200)	200	Joriy majburiyatlar, jami (satr, 610+620+630+640+650+660+670+680+6 90+700+710+720+730+740+750+760)	600
Debitörler jami: (satr 220+240+250+260+270+280+290+300+ 310)	210	Joriy kreditorlik qarzlarında qisqa muddatlı kreditler va qarzlar xamda uzoq muddatlı kreditlarning joriy qismi (satr 730+740+750)	730 740 750
		Joriy kreditorlik qarzlarının kredit va qarzlardan tashqari qismi (satr,610+630+650+670+680+690+700+7 10+720+760)	600- 730- 740- 750
shundan: muddati o'tgani	211	Shundan: muddati o'tgan joriy kreditorlik qarzları	602
Pul mablag'lari, jami (satr.330+340+350+360) shu jumladan:	320		
Qisqa muddatli investitsiyalar (5800)	370		
Boshqa joriy aktivlar (5900)	380		
II bo'lim bo'yicha jami (satr. 140+190+200+210+320+370+380)	390	II bo'lim bo'yicha jami (satr, 490+600)	770
Balans aktivi bo'yicha jami (satr. 130+390)	400	Balans passivi bo'yicha jami (satr.480+770)	780

Analitik hisob-kitoblardan oldin albatta axborotlarning aniqligi, ishonchligiga muhim axamiyat qaratish lozim. Shu sababli, moliyaviy hisobot shakllarida korxona moliyaviy axvolining bir jihatining boshqa, boshqa tomonlarini aks ettirishda nazorat raqamlarining o'zaro mosligini tekshirishga alohida ahamiyat qaratiladi.

Balans moddalari va ularning boshqa moliyaviy hisobot shakllaridagi axborotlarga mosligi*

t/r	Ko'rsatkichlar	Buxgalteriya balansi xisobot shakli satri	Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot satri	Pul oqimi to'g'risidagi hisobot satri	Xususiy kapital to'g'risidagi hisobot satri
1	Pul mablag'lari	320	-	070,080	-
2	Ustav kapitali	410	-	-	010,080
3	Qo'shilgan kapital	420	050,060	-	010,080
4	Rezerv kapitali	430	050,060	-	010,080
5	Sotib olingan xususiy aktsiyalar	440	-	-	010,080

6	Taqsimlanmagan foyda (koplanmagan zarar)	450	**	-	010,080
7	Maqsadli tushumlar	460	-	-	010,080
8	Kelgusi davr xarajatlari va to'lovlari uchun zaxiralar	470	-	-	010,080

*Ma'lumotlarni ochib berish yuzasidan moliyaviy xisobotga kaydlar, izoxlar asosida nazorat raqamlarini tekshirish imkoniyatini oshirish mumkin.

**-korxona ochilgandan buyon taqsimlanmagan foydani qayta xisob-kitoblar qilish orqali nazorat raqamiga chiqish mumkin.

Korxona moliyaviy holatining tahlili

Korxonaning moliyaviy holati iqtisodiy kategoriya sifatida xo'jalik sub'ektining o'z faoliyatini yuritish, rivojlantirish va uz o'zini moliyalashtirish imkoniyatlari yuzasidan kapitalning holatini harakterlaydi. Ya'ni xo'jalik sub'ektining moliyaviy resurslar bilan ta'minlanish darajasini, ularning maqsadli joylashtirilishi va samarali foydalanish darajasini, boshqa huquqiy va jismoniy shaxslar bilan bo'ladigan moliyaviy munosabatlarni, to'lovga qobiliylik va moliyaviy barqarorlik holatini tavsiflashni harakterlaydi.

Korxonaning moliyaviy holati uning moliyaviy resurslar bilan ta'minlanganlik darajasini, raqobatbardoshlik va bankrotlik darajasini, moliyaviy barqarorlik va to'lovga qodirlik holatini, davlat va boshqa xo'jalik sub'ektlari oldidagi majburiyatlarini bajarishga qodirligi kabi ko'rsatkichlarni tavsiflovchi kategoriya va jarayonlar natijalari majmuuni o'z ichiga oladi.

Moliyaviy holatni o'rghanish va tahlil etish orqali xo'jalik sub'ektining samarali faoliyatini yo'lga qo'yish va uni o'stirish imkoniyatlarini baholashga, korxona ishlab chiqarish, tijorat va moliya faoliyatidan moliyaviy resurlarning kirimiga va ulardan moliyaviy holatni o'stirishda foydalanish darajalariga, moliyaviy natijalarni kutilishini prognozlash va iqtisodiy rentabellikni xo'jalik faoliyatining real imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda oshirishning yo'llarini belgilashga, moliyaviy resurslardan yanada samarali foydalanishning chora tadbirlarini belgilashga imkon tug'iladi.

Moliyaviy raqobatdoshlikka va to'g'ri moliyaviy siyosatni yuritishga korxona foydasini maksimallashtirish, kapital tarkibini optimallashtirish va uning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, mulkdorlar (qatnashchilar, ta'sischilar), investorlar va kreditorlar uchun moliyaviy holatning jozibadorligini oshirish, korxona boshqaruvi yuzasidan samarali mexanizmni shakllantirish, shuningdek, moliyaviy resurslarni jalb etishda bozor mexanizmining barcha imkoniyatlaridan foydalanish orqali erishish mumkin.

Moliyaviy holatni baholash orqali ikkita natijaviy ko'rsatkichga ega bo'linadi. Birinchisi korxona boshqaruv apparatining faoliyatiga baho beriladi, ikkinchisi moliyaviy holatning ayrim ko'rsatkichlarini prognozlash imkon tug'iladi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida moliyaviy hisobotlarga quyidagicha tasnif beriladi. Moliyaviy hisobotlar - tadbirkorlik sub'ektining moliyaviy holati va moliyaviy natijalarining tartibga solingan ifodasidir. Moliyaviy hisobotlarning maqsadi turli foydalanuvchilar uchun iqtisodiy qarorlarni qabul qilishda foydali bo'lgan, tadbirkorlik sub'ektining moliyaviy holati, moliyaviy natijalari va pul oqimlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ta'minlashdan iboratdir. Moliyaviy hisobotlar, shuningdek, rahbariyat tomonidan unga ishonib topshirilgan resurslar boshqarilishining natijalarini aks ettiradi. Ushbu maqsadga erishish uchun, moliyaviy hisobotlar tadbirkorlik sub'ektiga tegishli bo'lgan quyidagi jihatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni ta'minlaydi: aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromad va xarajatlar, foya va zararlar, mulk egalari tomonidan ularning mulk egalari sifatida amal qilishidagi qilingan qo'yilmalar va ularga taqsimlanadigan summalar, pul oqimlari haqidagi.

Ushbu ma'lumotlar, izohlardagi boshqa ma'lumotlar bilan birga, moliyaviy hisobotlardan foydalanuvchilarga tadbirkorlik sub'ektining kelgusi pul oqimlarini va, xususan, ularning muddatini va aniqliligin bashorat qilishda yordam beradi.

Yuqorida etirov etilishicha buxo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy holati to'g'risida ma'lumot beradi va shu sababli ham moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot nomi ko'proq zikr etiladi.

Moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot ikki davrga ya'ni, davr boshi va oxiriga tuziladi va bitta hisobot shaklida aks ettiriladi. Bu bevosita moliyaviy holatning tahliliyligini ta'minlash va o'zgarishlarni bir paytning o'zida aniqlash zaruriyati tufayli belgilangan. Bu tartib moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida quyidagicha izoxlanadi.

"Tadbirkorlik sub'ekti, kamida, ikkita moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotlarni, ikkita foya yoki zarar va boshqa umumlashgan daromadlar to'g'risidagi hisobotlarni, ikkita alohida foya yoki zarar to'g'risidagi hisobotlarni (agarda taqdim etiladigan bo'lsa), ikkita pul oqimlari to'g'risidagi hisobotlarni va ikkita kapitaldag'i o'zgarishlar to'g'risidagi hisobotlarni hamda tegishli izohlarni taqdim etishi lozim.¹" Bu tartib minimal qiyosiy tahlillash sharti tufayli belgilangan.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida yana shunday muhim jihat aks etganki, sub'ektlar minimal qiyosiy moliyaviy hisobotlarga qo'shimcha tarzda oldingi davrning boshiga bo'lgan moliyaviy holat to'g'risidagi uchinchi hisobotni ham taqdim etishi lozim, agarda:

(a) u hisob siyosatini retrospektiv tarzda qo'llasa, o'zining moliyaviy hisobotlaridagi moddalarni retrospektiv tarzda qayta hisoblasa yoki ularni qayta tasniflasa;

(b) retrospektiv qo'llash, retrospektiv qayta hisoblash yoki qayta tasniflash oldingi davr boshidagi moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotda aks ettirilgan ma'lumotlarga muhim darajada ta'sir etgan bo'lsa.

Yuqoridagi tartibga ko'ra, xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy holat to'g'risidagi uchta hisobotlarni quyidagi davr holatlariga taqdim etishi lozim:

1-MXXC "Молиявий хисоботларни тақдим этиш" тўғрисидаги, 38 модда

- (a) joriy davr oxiriga;
- (b) oldingi davr oxiriga;
- (v) oldingi davr boshiga.

Ma'lumotlarning davrlararo qiyosiyligini oshirish foydalanuvchilarga iqtisodiy qarorlarni qabul qilishda, ayniqsa bashorat maqsadlarida, moliyaviy ma'lumotlardagi tendentsiyalarni baholash uchun imkoniyat yaratadi.

Ba'zi holatlarda, joriy davrga nisbatan qiyoslanuvchanlikka erishish uchun muayyan oldingi davrdagi qiyosiy ma'lumotlarni qayta tasniflashning imkon bo'lmaydi. Masalan, tadbirkorlik sub'ekti qayta tasniflashga imkon beradigan tarzda oldingi davr(lar)dagi ma'lumotlarni yig'magan bo'lishi mumkin, va ma'lumotlarni qayta yaratish imkon bo'lmasligi mumkin.

Minimum darajada, moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot quyidagi summalarini aks ettiradigan, satrlarda ko'rsatiladigan moddalarini o'z ichiga olishi lozim: (a) asosiy vositalar; (b) investitsion mulk; (v) nomoddiy aktivlar; (g) moliyaviy aktivlar; (d) ulush bo'yicha hisobga olish usuli bo'yicha hisobga olingan investitsiyalar; (e) biologik aktivlar; (j) tovar-moddiy zaxiralari; (z) savdo bo'yicha va boshqa debitorlik qarzlari; (i) naqd pullar va naqd pul ekvivalentlari; (y) sotishga mo'ljallangan sifatida tasniflangan aktivlar va sotishga mo'ljallangan sifatida tasniflangan hisobdan chiqariladigan moddalarining guruhlariga kiritilgan aktivlari; (k) savdo bo'yicha va boshqa kreditorlik qarzlari; (l) rezervlar; (m) moliyaviy majburiyatlar; (n) joriy soliq bo'yicha majburiyatlar va aktivlar; (o) muddati uzaytirilgan soliq majburiyatlar va muddati uzaytirilgan soliq aktivlari; (p) sotish uchun mo'ljallangan sifatida tasniflangan hisobdan chiqariladigan moddalarining guruhlariga kiritilgan majburiyatlar; (r) kapital tarkibida aks ettirilgan, nazorat kuchiga ega bo'lмаган ulushlar; (s) bosh tashkilotning mulk egalariga tegishli bo'lган, chiqarilgan kapital va kapitaldagi rezervlar.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlari moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotning satrlarida ko'rsatiladigan qo'shimcha moddalarini, sarlavhalarni va jamilarni taqdim etishi lozim, qachonki bunday taqdim etish tadbirkorlik sub'ektining moliyaviy holatini tushunishda o'rinci bo'lsa.

Agar xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'zining moliyaviy holati to'g'risidagi hisobotida joriy va uzoq muddatli aktivlarni hamda joriy va uzoq muddatli majburiyatlarni alohida turkumlar sifatida aks ettirsa, u muddati uzaytirilgan soliq aktivlarini (majburiyatlarini) joriy aktivlar (majburiyatlar) sifatida tasniflamasligi lozim.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotda alohida taqdim etilishi o'rinci bo'lган mohiyati yoki vazifasi jihatidan etarlicha farqlanadigan moddalarining ro'yxatiga quyidagilarni kiritish mumkin:

(a) moddalar hisobotning alohida satrlarida ko'rsatiladi, qachonki moddaning yoki o'xhash moddalar guruhining hajmi, xususiyati yoki vazifasi xo'jalik sub'ektining moliyaviy holatini tushunish uchun ushbu moddalarining alohida taqdim etilishini talab etsa;

(b) xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy holatini tushunishda o'rinci bo'lган ma'lumotlarni ta'minlash uchun, foydalanilgan tavsiflar va moddalarining

yoki o'xshash moddalar guruhining tartibi jo'jalik yurituvchi sub'ekt va uning operatsiyalarining mohiyatidan kelib chiqib o'zgartirilishi mumkin.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt quyidagilarni baholash asosida qo'shimcha moddalarini alohida taqdim etishi mumkin:

- (a) aktivlarning xususiyati va likvidliligi;
- (b) tadbirkorlik sub'ekti ichida aktivlarning vazifasi;
- (v) majburiyatlarining summasi, xususiyati va muddati.

Sub'ekt, moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotda yoki unga izohlarda, uning faoliyatiga to'g'ri keladigan ravishda tasniflangan va aks ettirilgan, satrlarda ko'rsatiladigan moddalarining ikkilamchi batafsilroq qilib tasniflangan moddalarini ochib berishi mumkin.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotga izoxlar, qaydlar va tushuntirishlarda shuningdek quyidagilarni ochib berishi lozim: (a) asosiy vositalarning, debitorlik qarzdorlik, (v) tovar-moddiy zaxiralarni, (g) xaxiralarni, (d) kapitalning turkumlanishi xaqidagi ma'lumotlar.

Sub'ekt moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotda yoki kapitaldag'i o'zgarishlar to'g'risidagi hisobotda, yoki izohlarda, quyidagilarni ochib berishi lozim:

(a) aktsiyadorlik kapitalining har bir turkumi bo'yicha(chiqarishga ruxsat etilgan aktsiyalarning soni, chiqarilgan va to'liq to'langan aktsiyalarning soni hamda chiqarilgan, lekin to'liq to'lanmagan aktsiyalarning soni, har bir aktsiyaning nominal qiymati, yoki aktsiyalar nominal qiymatga ega emasligi, muomaladagi aktsiyalar sonining davr boshiga va oxiriga solishtirmasi, ushbu turkumga biriktiriladigan huquqlar, imtiyozlar va cheklar, jumladan dividendlarni taqsimlash va kapitalni qaytarish bo'yicha cheklar, sub'ekt yoki uning shu'ba yoki qaram tadbirkorlik sub'ektlari egalik qilayotgan boshqa tadbirkorlik sub'ektidagi ulushlari, optionlar va aktsiyalarni sotish shartnomalari bo'yicha chiqarish uchun saqlanayotgan aktsiyalar, shu jumladan ularning shartlari va summalar);

(b) kapitaldag'i har bir rezervning xususiyati va maqsadining tavsifini.

Moliyaviy holat tahlili oldiga qo'yiladigan asosiy vazifalarni manbalarga tayangan xolda qo'yidagi qatorlarda umumlashtirish va tarkiblash mumkin².

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar:

- mulki, kapitali va majburiyatlarini, ularning o'zgarishlarini tahlil etish;
- to'lovga qobililik va mablag'lar harakatchanligini tahlil etish;
- asosiy va oborot kapitalini tahlil etish;
- iqtisodiy va moliyaviy salohiyati tahlil etish;
- ish aktivligini tahlil etish;
- firma va kompaniyalar moliyaviy barqarorligigini tahlil etish;
- debitorlik va kreditorlik majburiyatlarini tahlil etish

² Рахимов М.Ю. Иқтисодиёт субъектлари молиявий ҳолатининг таҳлили. Т.: Молия –иқтисод, 2015.-316 б., Ефимова О.В. [и др.]. Анализ финансовой отчетности./учеб.пособие / - М.: Омега-Л, 2013. - 388 с., K. R. Subramanyam FINANCIAL STATEMENT ANALYSIS, ELEVENTH EDITION Published by McGraw-Hill Education, 2 Penn Plaza, New York, NY 10121. Copyright © 2014 by², Карлин Т.Р. Анализ финансовых отчетов (на основе GAAP) Учебник. — М.: ИНФРА-М, 1998. — 448 с. — ISBN 5-86225-675-X, Бернштайн Л.А. Анализ финансовых отчетов М.: Финансы и статистика. 2003, -622 ст., Вахрушиной М.А. Анализ финансовый отчетности.М.: Финансы и статистика 2007. 367 стр

- iqtisodiy va moliyaviy reytingini baholash;
- moliyaviy holatini yaxshilash yuzasidan mayjud ichki imkoniyatlarni aniqlash va ularni yo'lga qo'yish chora-tadbirlarini belgilab olishdan iboratdir.

-jadval

O'zbekiston temir yo'llari AJ ning qisqartirilgan buxgalteriya balansi

Ko'rsatkichlar	Davr boshiga	Davr oxiri	Farqi, +,-
AKTIV			
1. Uzoq muddatli aktivlar	10 219 731 945	12 593 199 960	2 373 468 015
Asosiy vositalar boshlang'ich qiymati	10 527 417 487	14 773 593 626	4 246 176 139
Asosiy vositalar eskirish qiymati	3 423 307 367	4 320 658 666	2 991 241 501
Asosiy vositalar qoldiq qiymati	7 104 110 120	10 452 934 960	3 348 824 840
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	417 151	345 379	71 772
Kapital qo'yilmalar	2 834 711 892	1 572 602 311	1 262 109 581
Boshqa uzoq muddatli aktivlar	280 492 782	567 317 310	6 331 746
2.Joriy aktivlar	2 978 372 713	11 683 693 105	8 705 320 392
Ishlab chiqarish zaxiralari	819 530 511	1 047 437 972	227 907 461
Kelgusi davr xarajatlari	1 366 091 169	8 441 062 224	7 074 971 055
Pul mablag'lari	171 917 383	468 669 767	296 752 384
Boshqa joriy aktivlar	117 495 315	160 480 738	42 985 423
Debitorlar, jami	503 338 335	1 566 042 404	1 062 704 069
Shu jumladan:			
Xaridor va buyurtmachilar bilan xisob-kitoblar	163 855 350	268 038 094	104 182 744
Byudjetga avans to'lovlari	7 740 384	5 252 951	2 487 433
Balans aktiv bo'yicha jami	13 198 104 658	24 276 893 065	11 078 788 407
PASSIV			
1.O'z mablag'lari manbasi	7 745 794 466	10 124 233 076	2 378 438 610
Ustav kapitali	614 384 306	828 202 670	213 818 364
Rezerv kapitali	5 737 851 427	8 121 422 920	2 383 571 493
Taqsimlanmagan foyda	507 693 607	223 400 675	284 292 932
Boshqa manbalar	885 865 126	951 206 811	65 341 685
2. Majburiyatlar	5 452 310 192	14 152 659 989	8 700 349 797
Uzoq muddatli bank kreditlari va qarzlari	4 675 490 146	12 304 013 149	7 628 523 003
Boshqa majburiyatlar	14 744 216	8 878 479	5 865 737
Kreditorlik majburiyatlari, jami	762 075 830	1 839 768 361	1 077 692 531
Shu jumladan:			

Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga majburiyatlar	219 818 890	514 650 184	294 831 294
Byudjetga majburiyatlar	20 798 130	62 317 043	41 518 913
Balans passivi bo'yicha jami	13 198 104 658	24 276 893 065	11 078 788 407

Xulosa: korxonaning jami aktivlar xajmi davr boshiga nisbatan 11 078 788 407 ming so'mga ortgan. Shundan uzoq muddatli aktivlar xajmi 2 373 468 015 ming so'mga, joriy aktivlar xajmi 8 705 320 392 ming so'mga ortgan.

Kapital va majburiyatlar xajmi davr boshiga nisbatan mos ravishda 2 378 438 610 ming so'm va 8 700 349 797 ming so'mga ortgan.

Korxonada jami passivlar tarkibida o'z mablag'lari (xususiy kapital) darajasi davr boshida 58.6 foizni tashkil etgan bo'lsa davr oxiriga kelib 41.7 foizga tushgan. Joriy davrdagi ushbu o'zgarish asosan uzoq muddatli qarz kapitalining keskin ravishda ortishi hisobiga ro'y bergen.

Korxonaning yashovchanligini ta'minlash uchun korxonalarining buxgalteri balansi va moliyaviy hisobotlarni iqtisodiy jihatdan o'qish lozim.

Korxonaning moliyaviy holati uning mol mulki, moliyaviy resurslar bilan ta'minlanganlik darajasi, moliyaviy barqarorligi va to'lovga layoqati, davlat va boshqa xo'jalik sub'ektlari oldidagi majburiyatlarini bajarishga qodirligi, raqobatbardoshlik va bankrotlik darajasi kabi ko'rsatkichlar majmuuni o'z ichiga oladi.

Korxonaning moliyaviy holati haqida yanada to'liq ma'lumotlar olish uchun ularning to'liq kompleks tahlilini utkazish maqsadga muvofiq.

Moliyaviy holat tahlilining o'ziga xos xususiyatlarida moliyaviy analitiklar kuyidagi muhim jihatlarga ahamiyat berishlari lozim: operatson jarayonlarning tashkil etilishiga; nakd mablag'larning xarakatiga; boshqaruv maqsadligiga; tarmoq risklarini baholashga; bozorni; faoliyat ko'amini; yuridik maqomini o'rganishga va h.k.

Moliyaviy holat tahlilini quyidagi ketlikda o'rganish maqsadga muvofiq:

- buxgalteriya balansini o'qish, gorizontal, vertikal va terend tahlili;
- buxgalteriya balansi likividligi va xo'jalik yurituvchi sub'ektning to'lov layoqatining tahlili;
- xo'jalik sub'ektining moliyaviy barqarorligini tahlili;
- molivaviy holat qa uning kelgusidagi o'zgarishlarini bashoratlash;
- molivaviy holat va uni yanada yaxshilashning amaliy chora-tadbirlarini ko'rish.

Tahlil uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni buxgalteriya balansidan, unga izohlar, qaydlar va tushuntirishlardan olish mumkin. Shuningdek, ichki moliyaviy

tahlilni keng qamrovli o'tkazish yuzasidan bosh kitob, hisob registrlaridan va boshqa ko'shimcha manbalardan foydalanish mumkin.

Balansni o'qish

Korxonalarining moliyaviy hisobotlarini o'qish undagi pul munosabatlariga, moliyaviy holatiga baho berish uchun muhimdir.

Moliyaviy hisobot va moliyaviy hisobotlarni o'qishga "o'qish"ga olimlar tomonidan turlicha tavsiflar beriladi.

Moliyaviy hisobotlarni "o'qish" so'zi juda keng ma'noli tushuncha.

Balansni qanday "o'qish" mumkin? Uni "o'qish" orqali nimalar bilanadi? "O'qish" tahlil usulimi yoki tahlil o'qishning usulimi? Bu kabi savollarga javob topish yuzasidan uning lug'aviy ma'nosini tushunib olish lozim.

"O'qish"ga matnni tushunishga qaratilgan murakkab kodlash jarayoni deb qaraladi. Lekin moliyaviy hisobotlarda matnlar yo'q, unda faqat ko'rsatkichlar, qatorlar va ularga tegishli raqamlar mavjud.

"O'qish" –til, muloqat, axborot va g'oyalarni almashish vositasidir.

"O'qish" ijodiy yondashuvni va tanqidiy tahlilni talab etadi.

"O'qish"ga qonunlar yo'q, o'qish paytida hech narsa cheklanmadi.

"O'qish" moliyaviy hisobotlar, moliyaviy tahlilning muhim va dastlabki usuli hisoblanadi.

O'qish deganda adabiy tilda matnni o'qish va tovushlarda ifoda etish tushuniladi. Moliyaviy hisobotda esa yondashuv biroz murakkablashadi.

"O'qish" so'zi moliyaviy hisobotlar va ularning shakllariga nisbatan ishlatishning mohiyati shundaki ushbu hisobotlar faqat raqamlar ifodasidagi ko'rsatkichlarni tartibli joylashtirishdan iborat matnga o'xshaydi. Matni o'qish mumkin faqat undagi raqamlar nimani ifoda etishini bilgan holdagina. Sodda qilib aytganda moliyaviy hisobotlarni o'qish deganda korxona moliyaviy ahvolini, moliyaviy natijalarini, pul mablag'lari va xususiy kapitalini moliyaviy hisobot shakllarida raqamlarda yashiringan so'zlar orqali bilish, tushunish, anglash tushuniladi.

Moliyaviy hisobotni "o'qish"ni mazmunini nima tashkil etadi. Bizningcha moliyaviy hisobotni o'qish deganda ko'rsatkichlarni arifmetik hisob-kitoblarsiz uni mantiqiy tavsiflash tushuniladi.

"O'qish" uchun alifbo asoslarini bilish lozim. Moliyaviy hisobotlarni o'qishda bunday asos bo'lib moliyaviy hisobot qatorlarida aks etgan tushunchalar hisoblanadi. Ularning bir qismi barcha uchun tushunarli bo'lishi mumkin, lekin ayrim qatorlarini faqat maxsus bilimga va kasb malaksiga ega bo'lganlar tomonidangina tushuniladi. Bunda tushunchalar sifatida moliyaviy hisobotning, balansning istalgan qatorini keltirish mumkin. Masalan: moliyaviy qo'yilmalar, investitsiyalar, majburiyatlar, kapital, pul ekvivalentlari, zahiralar va h.k. Shu sababli, balansni o'qishdan oldin uning barcha moddalarini tushunib olish talab etiladi. Nafaqat ularni tushunish balki, baholanishi, faoliyatdagi rolini, boshqa tushunchalar bilan aloqasini, iqtisod va moliyaviy jihatdan uning o'zgarishlarining ahamiyatini ham anglash talab etiladi.

Buxgalteriya balansini o'qish orqali:

- korxona to'g'risida muhim ma'lumotlarni olish;
- aylanma mablag'lar taminlanish darajasini baholash
- o'z aylanma mablag'lari bilan taminlanganligi bilish
- korxonaning moliyaviy holatini dastlabki baholash imkonи tug'iladi.

Buxgalteriya balansini dastlabki o'qishda moliyaviy jihatdan quyidagilar o'rganiladi:

- aktivlarning umumiy summasi va uning yil davomida o'zgarishi;
- xususiy sarmoya va majburiyatlarning summasi, ularning yil davomida o'zgargarishi;
- uzoq muddatli va joriy aktivlarning moliyalashtirish holati va ularning o'zgarishiga;
- debitorlik va kreditorlik qarzlari tarkibi, holati va o'zgarishiga;
- asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning tarkibi, holati va o'zgarishiga;
- joriy aktivlarning tarkibiy tuzilishi, o'zgarishiga;

Buxgalteriya balansi asosida moliyaviy holat baholanadi. Shu sababli moliyaviy holat tahlili deganda ko'pincha buggalteriya balansi tahlili tushuniladi. Uning muhim yo'naliishlariga quyidagilar kiradi:

1. Qisqa muddatga moliyaviy holat tahlili;
2. Uzoq muddatga moliyaviy holat tahlili;
3. Korxona ish aktivligi tahlili.

Moliyaviy hisobotni tahlil etish deganda – korxonaning muayyan sanaga bo'lgan moliyaviy ahvoli, faoliyati, moliyaviy ahvoldagi o'zgarishlar haqidagi axborotlarni analitik qayta ishlash jarayonlari tizimi tushuniladi.

Moliyaviy hisobotni o'qishda, bir xil holatning har xil jihatlarini aks ettiruvchi hisobot shakllaridagi ma'lumotlarning o'zaro mosligiga ham ahamiyat qaratiladi. Masalan buxgalteriya balansida ayrim qatorlar boshqa moliyaviy hisobot shaklining tegishli qatorlari bilan mos kelishi lozim.

Buxgalteriya balansini o'qish va tahlil etish orqali korxona moliyaviy holatiga baho berishda o'rganiladigan masalalar kengligi sababli ularni bir tizimga solib olish talab qilinadi.

Bu holatni quyidagi o'rganiladigan mavzular bo'yicha tuzib chiqish mumkin.

-jadval

Buxgalteriya balansi va uni o'qish yuzasidan qatorlar

Buxgalteriya balansini o'qish				
Aktivlar tarkibi, tuzilishi		Passivlar tarkibi, tuzilishi		
Uzoq muddatli aktivlar	Joriy aktivlar	Aktivlar va passivlarning bog'liqligi	O'z mablag'lari manbasi	majburiyatlar
Moliyaviy holat				
Buxgalteriya balansi, moliyaviy natijalar hamda bir xil jihatning boshqa tomonlarini aks ettiruvchi moliyaviy hisobot shakllari				
Aktivlar	Kapital	Majburiyatlar	Daromadlar	Xarajatlar
Foyda va zararlar tarkibi, tuzilishi				
Pul oqimi tarkibi, tuzilishi				
Xususiy kapital tarkibi tuzilishi				

Buxgalteriya balansini o'qish yuzasidan balans tuzuvchi korxonaga, uning mulkiy shakliga, faoliyat turiga, balans tuzilgan davriylikka, balans o'lchovi va korxona yuridik manziliga tavsif berish birinchi bosqichida bajarilagan ishlar ketma ketligini harakterlaydi.

Uqishning keyingi bosqichida korxonaning jami aktivlari va ularning tashkil topish manbalariga, korxonada aktivlarning asosiy kapitalga va joriy kapitalga yo'nalitirilgan qismiga, mablag'lar manbasida qaysi manba turining (o'z va qarz) ustunligiga, moliyaviy faoliyat natijasi va uning qaysi shakllarda (pullik va pulsiz ko'rinishlarda) mavjudligiga, asosiy va nomoddiy aktivlarning holatiga, majburiyatlar va ularning nisbatiga, pul mablag'lari va ularning qo'proq qaysi shaklda turganligiga ahamiyat beriladi.

Buxgalteriya balansini o'qish unda aks etgan (xodisa va jarayonlar, ularning samarasi va natijasini ko'rsatkichlar tizimida kodlashtirish va axborotlarni raqamlarda aks ettirilgan) axborotlarni dastlabki tushunish usulidir.

-jadval

Buxgalteriya balansi aktivi va passivini o'qish

Mol-mulk tarkibi	Yil boshiga	Yil oxiriga	Mablag'lar manbasi	Yil boshiga	Yil oxiriga
Uzoq muddatli aktivlar(satr 012+022+030+090+100+110+120)	10 219 731 945	12 593 199 960	O'z mablag'lari manbalari(satr.410+420+430+440+450+460+470)	7 745 794 466	10 124 233 076
Joriy aktivlar	2 978 372 713	11 683 693 105	Majburiyatlar	5 452 310 192	14 152 659 989
Shu jumladan:			Shu jumladan:		
Tovar moddiy zaxiralari (satr 150+160+170+180)	819 530 511	1 047 437 972	Uzoq muddatli majburiyatlar, jami (satr 500+510+520+530+540+550+560+570+580+590)	4 675 490 146	12 304 013 149
Kelgusi davr xarajatlari (satr 190)	1 366 091 169	8 441 062 224			
Kechiktirilgan xarajatlar (satr 200)	-	-			
Debitorlar jami : (satr 220+240+250+260+270+280+290+300+310)	503 338 335	1 566 042 404	Joriy majburiyatlar, jami (satr, 610+620+630+640+650+660+670+680+690+700+710+720+730+740+750+760) shu jumladan:		
Pul mablag'lari, jami (satr.330+340+350+360)	171 917 383	468 669 767	Qisqa muddatli kreditlar va qarzlar(satr 730+740)	14 744 216	8 878 479
Qisqa muddatli investitsiyalar (satr 370)	-	-	Uzoq muddatli kreditlarning joriy qismi(satr 750)	-	-
Boshqa joriy aktivlar (satr 380)	117 495 315	160 480 738	Kreditorlik qarzları satr, 610+620+630+640+650+660+670+680+690+700+710+720+760	762 075 830	1 839 768 361
Balans aktivining jami	13 198 104 658	24 276 893 065	Balans passivining jami	13 198 104 658	24 276 893 065

Xulosa: korxonada jami aktivlar summasi yil boshida 13 198 104 658 ming sumni tashkil etgan va shundan uzoq muddatli aktivlar summasi 10 219 731 945 ming sumni, joriy aktivlar summasi esa 2 978 372 713 ming sumni tashkil etgan. Joriy

aktivlar tarkibida zaxira va harajatlar davr boshida 819 530 511 ming so'mni davr oxirida 1 047 437 972 ming so'mni tashkil etgan. Pul mablag'lari davr boshida 171 917 383 ming so'mni, davr oxirida esa 468 669 767 ming so'mni tashkil qilgan. Debitorlik majburiyatları davr boshida 503 338 335 ming so'mni, davr oxirida 1 566 042 404 ming sumni tashkil etgan.

Aktivlarning manbalash yuzasidan korxona passivlari quyidagi tarkibda shakllangan. Davr boshiga 7 745 794 466 ming so'mlik o'zlik mablag'lari manbasiga va 5 452 310 192 ming sum majburiyatlarga, davr oxiriga kelib esa 10 124 233 076 ming so'm o'zlik mablag'lari manbasi va 14 152 659 989 ming so'm majburiyatlar summasi mavjudligi qayd etilgan.

-jadval

O'zbekiston temir yo'llari AJ ning qisqartirilgan buxgalteriya balansi

Ko'rsatkichlar	01.yanv2017	01.apr2017	01.iyul2017	01.okt2017	01.yanv2018
AKTIV					
1. Uzoq muddatli aktivlar	10 219 731 945	11 151 959 813	11 195 178 476	11 778 032 823	12 593 199 960
Asosiy vositalar boshlang'ich qiymati	10 527 417 487	11 341 824 771	13 056 620 251	13 186 532 286	14 773 593 626
Asosiy vositalar eskirish qiymati	3 423 307 367	3 788 793 507	3 945 211 086	4 125 679 858	4 320 658 666
Asosiy vositalar qoldiq qiymati	7 104 110 120	7 553 031 264	9 111 409 165	9 060 852 428	10 452 934 960
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	417 151	335 519	526 894	435 179	345 379
Kapital qo'yilmalar	2 834 711 892	3 308 810 890	1 783 170 063	2 396 325 565	1 572 602 311
Boshqa uzoq muddatli aktivlar	280 492 782	289 782 140	300 072 354	320 419 651	567 317 310
2.Joriy aktivlar	2 978 372 713	3 522 490 664	4 234 880 927	10 571 776 648	11 683 693 105
Ishlab chiqarish zaxiralari	819 530 511	761 929 334	807 974 274	805 958 807	1 047 437 972
Kelgusi davr xarajatlari	1 366 091 169	1 926 260 257	2 439 824 162	8 466 493 743	8 441 062 224
Pul mablag'lari	171 917 383	167 990 329	198 395 625	199 248 750	468 669 767
Boshqa joriy aktivlar	117 495 315	114 011 429	118 290 042	112 380 694	160 480 738
Debitorlar, jami	503 338 335	552 299 315	670 396 824	987 694 654	1 566 042 404
Shu jumladan:					
Xaridor va buyurtmachilar bilan xisob-kitoblar	163 855 350	162 134 584	179 194 017	304 669 491	268 038 094
Byudjetga avans to'lovleri	7 740 384	6 510 004	8 801 153	5 388 750	5 252 951
Aktiv bo'yicha jami	13 198 104 658	14 674 450 477	15 430 059 403	22 349 809 471	24 276 893 065
PASSIV					
1.O'z mablag'lari manbasi	7 745 794 466	8 567 616 791	8 644 944 914	8 963 743 430	10 124 233 076
Ustav kapitali	614 384 306	614 384 306	614 384 306	614 384 306	828 202 670

Rezerv kapitali	5 737 851 427	6 360 555 463	6 480 827 061	6 590 488 428	8 121 422 920
Taqsimlanmagan foyda	507 693 607	416 753 023	344 928 794	160 996 840	223 400 675
Boshqa manbalar	885 865 126	1 175 923 999	1 204 804 753	1 597 873 856	951 206 811
2. Majburiyatlar	5 452 310 192	6 106 833 686	6 785 114 489	13 386 066 041	14 152 659 989
Uzoq muddatli bank kreditlari va qarzları	4 675 490 146	5 329 297 527	5 927 142 095	12 154 367 349	12 304 013 149
Boshqa majburiyatlar	14 744 216	12 729 877	10 091 394	9 142 953	8 878 479
Kreditorlik majburiyatlar, jami	762 075 830	764 806 282	847 881 000	1 222 555 739	1 839 768 361
Shu jumladan:					
Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga majburiyatlar	219 818 890	177 094 949	250 590 908	306 494 641	514 650 184
Byudjetga majburiyatlar	20 798 130	35 632 293	40 718 997	40 080 238	62 317 043
Balans passivi bo'yicha jami	13 198 104 658	14 674 450 477	15 430 059 403	22 349 809 471	24 276 893 065

Xulosa: korxonada aktivlar va passivlar summasi mos ravishda 2017-2018 yillar oralig'ida quyidagi o'zgarish tendentsiyalariga ega bo'lgan. 2017 yil 1-yanvar holatiga-13198104658 ming so'mga, 1-chorak yakuni bo'yicha 14 674 450 477 ming so'mga, 2-yaorak yoki 2017 yarim yilliik yakuni bo'yicha-15 430 059 403 minng so'mga, 2017 yil 9-oylik natijasi bo'yicha 22 349 809 471 ming so'mga, yil yakuni bo'yicha 24 276 893 065 ming so'mga teng bo'lgan.

Buxgalteriya balansining gorizontal (davriy) tahlili

Gorizontal tahlil - alohida moliyaviy ko'rsatkichlarni o'zaro taqqoslash orqali moliyaviy holatdagi o'zgarishlarga baho berish usuli hisoblanadi.

Moliyaviy hisobot elementlari va moddalarini, moliyaviy ko'rsatkichlarni gorizontal tahlili asosida ularning o'zgarishiga mutlaq va nisbiy ifodalarda baho beriladi.

Moliyaviy tahlilda gorizontal tahlilning quyidagi shakllaridan foydalaniladi.

1. Hisobot ko'rsatkichlarini davr boshiga va oxiriga taqqoslash;
2. Hisobot ko'rsatkichlarini o'tgan yilning shu davri ko'rsatkichlari bilan taqqoslash;
3. Hisobot ko'rsatkichlarini dinamik taqqoslash;
4. Turli tashkilotlarning moliyaviy ko'rsatkichlarini qiyosiy taqqoslash.

Moliyaviy hisobotni gorizontal tahlili deganda-moliyaviy hisobot elementlari va moddalarini mutlaq va nisbiy ifodalarda, hisobot davri boshiga yoki o'tgan yilga nisbatan qiyosiy o'rganishga aytildi.

Gorizontal tahlilda ikki va undan ortiq davrlarga tegishli moliyaviy ko'rsatkichlar o'zgarishiga (mutlaq va nisbiy ifodada) baho beriladi. Davr oralig'ini tanlashda interval oraliqlar kengligi bir xilda olinadi. Masalan; hisobot yilining chorak, yarim yillik va yillik ko'rsatkichlari mos ravishda o'tgan yilning chorak, yarim yillik va yillik ko'rsatkichlari bilan qiyoslanadi.

Gorizontal va vertikal tahlil turlarini bir biridan ajratgan holda tasavvur qilish kiyin. Negaki ulardan birgalikda foydalangandagina mazmun kasb etadi. Shu sababli gorizonatal va vertikal tahlil turlari doimo bir butunlikda olib boriladi.

-jadval

Buxgalteriya balansining gorizontal tahlili

AKTIV VA PASSIV	Balans moddalari qiymati		Gorizontal tahlili	
	Davr boshi, ming so'm	Davr oxiri, ming so'm	Mutlaq o'zgarishi, ming so'm	Nisbiy o'zgaris h, %
AKTIV				
1. Uzoq muddatli aktivlar	10 219 731 945	12 593 199 960	2 373 468 015	123,2
Asosiy vositalar boshlang'ich qiymati	10 527 417 487	14 773 593 626	4 246 176 139	140,3
Asosiy vositalar eskirish qiymati	3 423 307 367	4 320 658 666	897 351 299	126,2
Asosiy vositalar qoldiq qiymati	7 104 110 120	10 452 934 960	33 488 248 40	147,1
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	417 151	345 379	71 772	82,79
Kapital qo'yilmalar	2 834 711 892	1 572 602 311	1 262 109 581	55,4
Boshqa uzoq muddatli aktivlar	280 492 782	567 317 310	286 824 528	2,02
2.Joriy aktivlar	2 978 372 713	11 683 693 105	8 705 320 392	3,9
Ishlab chiqarish zaxiralari	819 530 511	1 047 437 972	227 907 461	127,8
Kelgusi davr xarajatlari	1 366 091 169	8 441 062 224	7 074 971 055	6178
Pul mablag'lari	171 917 383	468 669 767	296 752 384	2,72
Boshqa joriy aktivlar	117 495 315	160 480 738	42 985 423	136,7
Debitorlar, jami	503 338 335	1 566 042 404	1 062 704 069	3,11
Shu jumladan:				
Xaridor va buyurtmachilar bilan xisob-kitoblar	163 855 350	268 038 094	104 182 744	1,64
Byudjetga avans to'lovlari	7 740 384	5 252 951	-248 7433	67,8
Aktiv bo'yicha jami	13 198 104 658	24 276 893 065	11 078 788 407	1,84
PASSIV				
1.O'z mablag'lari manbasi	7 745 794 466	10 124 233 076	2 378 438 610	130,7
Ustav kapitali	614 384 306	828 202 670	213 818 364	135,0
Rezerv kapitali	5 737 851 427	8 121 422 920	2 383 571 493	141,6
Taqsimlanmagan foya	507 693 607	223 400 675	284 292 932	44,0
Boshqa manbalar	885 865 126	951 206 811	65 341 685	107,5
2. Majburiyatlar	5 452 310 192	14 152 659 989	8 705 320 392	2,59
Uzoq muddatli bank kreditlari va qarzlari	4 675 490 146	12 304 013 149	7 628 523 003	2,63
Boshqa majburiyatlar	14 744 216	8 878 479	5 865 737	60,2
Kreditorlik majburiyatları, jami	762 075 830	1 839 768 361	1 077 692 531	2,41
Shu jumladan:				

Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga majburiyatlar	219 818 890	514 650 184	294 831 294	2,35
Byudjetga majburiyatlar	20 798 130	62 317 043	41 518 913	3,0
Balans passivi bo'yicha jami	13 198 104 658	24 276 893 065	11 078 788 407	1,84

Xulosa: Korxonada aktivlarning yil boshiga nisbatan o'zgarishi 11 078 788 407 ming so'mni tashkil etgan. Nisbiy o'zgarishi, ya'ni o'sish darajasi 1.84 ni yoki 184 foizni tashkil etgan. Joriy aktivlarda uzoq muddatli aktivlarning o'sishi mutlaq ifodada 2 373 468 015 ming so'mni, o'sish darajasi 123.3 foizni tashkil qilgan. Joriy aktivlarning davr boshiga nisbatan o'zgarishi 8 705 320 392 ming so'mni, o'sish darajasi 3.9 baravarga ortgan.

Moliyalashtirish manbalarida o'z mablag'lari manbaasi davr boshiga nisbatan 2 378 438 610 ming so'mga ortib o'sish darajasi 130.7 foizni tashkil qilgan. Majburiyatlarning summasi davr boshiga nisbatan 8 705 320 392 ming so'mga ortgan va o'sish darajasi 2.59 ni tashkil etgan. Kapital tarkibidagi eng yuqori o'sish qarz kapitali qatoriga to'g'ri kelgan.

Buxgalteriya balansining vertikal tahlili

Vertikal tahlil - gorizontal tahlilni to'ldiruvchi usul sifatida moliyaviy hisobot elementlari, moddalarining tarkibiy jihatlariga baho berishni harakterlaydi. Ushbu jihatlarni moliyaviy hisobotlarning barcha shakllariga nisbatan qo'llash mumkin. Umumiy tarkibda yakka birliklarning salomog'i va ularning o'zgarishlari asosida korxona moliyaviy holatini tashxislash yanada asonlashadi. Korxonani moliyaviy ahvolini anglash, bilishda asosiy jihatlar jami tarkibda birlik qatorlarni to'g'ri nisbatlashga qaratiladi.

Uzoq mudatli va joriy aktivlar, kapital va majburiyatlar qatorida ayrim tarkib qatorlar salmog'ini balans jamiga nisbatan va ushbu tarkibining jamlangan qatoriga nisbatan ham hisob-kitoblarni amalga oshirish mumkin. Bu tartib aktivlarning tarkibiy o'zgarishlarini baholashga, aktivlar tarkibida alohida tarikblar salmog'ining o'zgarishini likvidlik va to'lovga qobililik ko'rsatkichlari ta'sirini to'g'ri baholashga imkon beradi. Ya'ni tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish orqali moliyaviy holatni yaxshilash chora tadbirlarini ko'rish mumkin.

Vertikal tahlil gorizonatal tahlil asosidagini bir butunlikka erishadi. Shu sababli ularni doimo birgalikda va umumiylidka foydalanish kuzatiladi. Ularni bir biridan holi tarzda qo'llash orqali tahlilning to'liqligini ta'min etib bo'lmaydi.

Uzoq muddatli va joriy aktivlarning jami aktivlar tarkibidagi salmog'i quyidagi bog'lanishlar orqali topiladi.

jadval

Buxgalteriya balansi moddalari va ularning tarkib bo'yicha nisbiy ifodalari hisob-kitobi

Balans moddalarining nisbiy ifodalari	Aniqlanish tartibi	Buxgalteriya balansi satri bo'yicha hisob-kitobi
---------------------------------------	--------------------	--

Uzoq muddatli aktivlarning jami aktivlar tarkibidagi salmog'i	UMA/BJ*100	Satr130/Satr400*100
Jriy aktivlarning jami aktivlar tarkibidagi salmog'i	JA/BJ*100	Satr390/Satr400*100
Joriy aktivlar tarkibida TMZ salmog'i	TMZ/JA*(JA/BJ*100)	Satr140/Satr390*(Satr390/Satr400*100)
Joriy aktivlar tarkibida debitorlik majburiyatları salmog'i	DM/JA*(JA/BJ*100)	Satr210/Satr390*(Satr390/Satr400*100)
Joriy aktivlar tarkibida pul mablag'lari salmog'i	PM/JA*(JA/BJ*100)	Satr320/Satr390*(Satr390/Satr400*100)
O'z mablag'lar manbasining jami manbalar tarkibidagi salmog'i	O'MM/JM*100	Satr480/Satr780*100
Majburiyatlarning jami manbalar tarkibidagi salmog'i	M/JM*100	Satr770/Satr780*100
Majburiyatlar tarkibida uzoq muddatli majburiyatlar salmog'i	UMK/M*(M/JM*100)	Satr490/Satr780*(Satr770/Satr780*100)
Majburiyatlar tarkibida joriy majburiyatlar salmog'i	JM/M*(M/JM*100)	Satr600/Satr780*(Satr770/Satr780*100)

Balans moddalarining jamlangan qatorlar bo'yicha tarkibiy salmog'ini o'rganish inflyatsiya ta'siri, shuningdek baho o'zgarishlarining mulk qiymatiga ta'sirini to'g'ri baholashga ham imkon beradi. Masalan; balans jamida o'z mablag'lari manbasi qiymat ifodada taminot bo'yicha aniq xolatni ifoda etmaydi. Agar uning balans jamiga nisbatan nisbiy ifodasi aniqlansa korxonaning moliyaviy taminotida avtonomlik, qaramlik, darajasini yaqqol anglash mumkin.

-jadval

Buxgalteriya balansining vertikal tahlili

AKTIV VA PASSIV	Balans moddalari qiymati		Vertikal tahlil	
	Davr boshi, ming so'm	Davr oxiri, ming so'm	Davr boshiga, %	Davr oxiriga, %
AKTIV				
1. Uzoq muddatli aktivlar	10 219 731 945	12 593 199 960	77.4	51.8
Asosiy vositalar boshlang'ich qiymati	10 527 417 487	14 773 593 626	79.7	60.8
Asosiy vositalar eskirish qiymati	3 423 307 367	4 320 658 666	25.9	17.8

Asosiy vositalar qoldiq qiymati	7 104 110 120	10 452 934 960	53.8	43.0
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	417 151	345 379	0.003	0.001
Kapital qo'yilmalar	2 834 711 892	1 572 602 311	21.4	6.5
Boshqa uzoq muddatli aktivlar	280 492 782	567 317 310	2.1	2.3
2.Joriy aktivlar	2 978 372 713	11 683 693 105	22.6	48.2
Ishlab chiqarish zaxiralari	819 530 511	1 047 437 972	6.2	4.3
Kelgusi davr xarajatlari	1 366 091 169	8 441 062 224	10.3	34.7
Pul mablag'lari	171 917 383	468 669 767	1.3	1.9
Boshqa joriy aktivlar	117 495 315	160 480 738	0.8	0.6
Debitorlar, jami	503 338 335	1 566 042 404	3.8	6.4
Shu jumladan:				
Xaridor va buyurtmachilar bilan xisob-kitoblar	163 855 350	268 038 094	1.2	1.1
Byudjetga avans to'lovlari	7 740 384	5 252 951	0.05	0.02
Balans passivi bo'yicha jami	13 198 104 658	24 276 893 065	100	100
PASSIV				
1.O'z mablag'lari manbasi	7 745 794 466	10 124 233 076	58.6	41.7
Ustav kapitali	614 384 306	828 202 670	4.6	3.4
Rezerv kapitali	5 737 851 427	8 121 422 920	43.4	33.4
Taqsimlanmagan foyda	507 693 607	223 400 675	3.8	0.91
Boshqa manbalar	885 865 126	951 206 811	6.7	3.9
2. Majburiyatlar	5 452 310 192	14 152 659 989	41.4	58.3
Uzoq muddatli bank kreditlari va qarzları	4 675 490 146	12 304 013 149	35.4	50.6
Boshqa majburiyatlar	14 744 216	8 878 479	0.10	0.03
Kreditorlik majburiyatları, jami	762 075 830	1 839 768 361	5.7	7.5
Shu jumladan:				
Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga majburiyatlar	219 818 890	514 650 184	1.6	2.1
Byudjetga majburiyatlar	20 798 130	62 317 043	0.15	0.25
Balans passivi bo'yicha jami	13 198 104 658	24 276 893 065	100	100

Xulosa: korxonada jami aktivlar yil boshida 13198104658 ming so'mni tashkil qilgan. Shundan, 10 219 731 945 ming so'mi uzoq muddatli aktivlarga, 2 978 372 713 ming so'm joriy aktivlarga to'g'ri kelgan. Uzoq muddatli aktivlarning davr boshiga jami aktivlar tarkibidagi salmog'i 77.4 foizni, joriy aktivlarning salmog'i 22.6 foizni tashkil qilgan. O'zoq muddatli aktivlar tarkibida eng yuqori qiymati va ulush asosiy vositalar va kapital qo'yilmalar qatoriga to'g'ri kelgan.

Joriy aktivlarning tarkibida eng yuqori ulush kelgusi davr xarajatlari, tovar moddiy zaxiralar va debitorlik majburiyatları xissasiga to'g'ri kelgan.

Davr oxiriga kelib uzoq muddatli aktivlarning qiymati 12 593 199 960 ming so'mni tashkil qilib uning jami aktivlar tarkibidagi salmog'i 51.8 foizga tushgan.

Joriy aktivlarning davr oxiriga qiymati 11 683 693 105 ming so'mni tashkil qilib jami aktivlardagi salmog'i mos ravishda 48.2 foizni tashkil qilgan.

O'z mablag'lari manbasi davri boshida jami kapital tarkibida 58.6 foizni davr oxiriga kelib 41.7 foizni tashkil etgan. O'z mablag'lari manbaasida eng yuqori ulush rezerv kapitali qatoriga to'g'ri kelgan.

Joriy davrda karz kapitali, majburiyatlarning davr boshiga salmog'i 35.4 foizdan 50.6 foizga ortgan.

Korxonalar iqtisodiy salohiyati: tarkibi, ko'rsatkichlar tizimi va samaradorligini tahlili

Korxonaning iqtisodiy salohiyati deganda unda sodir etiladigan iqtisodiy jarayonni to'liq ta'minlaydigan barcha moddiy va mehnat resurslari hamda nomoddiy aktivlar tushuniladi.

Korxona iqtisodiy salohiyati tahlili uning mulki, zahiralari va xarajatlarini har tomonlama o'rganishdir.

Iqtisodiy salohiyatni buxgalteriya balansiga nisbatan aktivlariga nisbatan ishlatiladigan tushuncha deb qarash mumkin. Korxona iqtisodiy salohiyati tahlili buxgalteriya balansi aktivlarini jamlangan qatori va ular bo'yicha o'zgarishlarni baholash orqali amalga oshiriladi.

Uning tarkibiy qismlariga uzoq muddatli va joriy aktivlar kiradi. Joriy aktivlar o'z navbatida tovar moddiy zaxiralar, debtorlik majburiyatlari va pul mablag'laridan iborat bo'ladi.

Iqtisodiy salohiyatni o'stirishning ta'sir birliklariga juda ko'p omillar ta'sir etadi. Ularni shartli ravishda quyidagicha guruxlarga ajratish mumkin

-jadval

Korxonalar iqtisodiy salohiyatining ta'sir birliklari va samaradorligi

Iqtisodiy salohiyatning tasir birliklar	Ta'sir birliklar	Samaradorligi
Mehnat salohiyati	Mehnat unumдорлиги, kadrlar qo'nimsizligi, tarkibning malaka darjasи	$Q_{ich}, Q_{sm} / X$ X-xodimlarning o'rtacha ro'yxat soni
Asosiy vositalarning salohiyati	Asosiy vositalar va ularning tarkibi, ishlab chiqarish quvvatlaridan foydanish darjasи, asosiy vositalar qaytimi	$Q_{ich}, Q_{sm} / A_v$ A_v - asosiy vositalarning o'rtacha yillik qiymati
Aylanma mablag'larning saloxiyati	Aylanma mablag'lar va ularning tarkibi, aylanma mablag'larning qaytimi	$Q_{ich}, Q_{sm} / A_m$ A_m - Aylanma mablag'lar qiymati
Moliyaviy saloxiyat	Moliyalashtirish manbalari jajmi va tarkibi, rentabellik darjasи, likvidlik, moliyaviy barqarorlik va ish aktivligi,	$Q_{ich}, Q_{sm} / M_m$ M_m - moliyalashtirish manbalari
Tashkiliy va boshqaruv salohiyati	Tarkibiy tuzilish, korxona imidji, tashkiliy madaniyatning shakllanganligi	$Q_{ich}, Q_{sm} / B_x$ B_x -tashkiliy va boshqaruv xarajatlar
Marketing salohiyati	Marketing tizimining yo'lga qo'yilganligi, marketing	$Q_{ich}, Q_{sm} / M_x$

	funktsiyalarning bajarilishi, raqobatdoshlik darajasi	M _x -marketing xarajatlari
Innovatsion salohiyat	Innvoatsion yangiliklar va ularning amaliyotga joriy etilishi, innovatsion maxsulotlar, innovatsion xarajatlar	Q _{ich} , Q _{sm} / I _x I _x -innovatsion xarajatlar

Korxona iqtisodiy salohiyatini o'rganishda moddiylik jihatdan resurslarning quyidagi tarkibiy birliklarini ajratish mumkin.

1. Moddiy resurslar-moddiy ashyoviy ko'rinishga ega bo'lgan aktivlar (asosiy vositalar, kapital qo'yilmalar, o'rnatiladigan asbob uskunlar, tovar moddiy zaxiralar va boshqa moddiy ashyoviy aktivlar)
2. Nomoddiy resurslar-moddiy ashyoviy ko'rinishga ega bo'limgan aktivlar (intelektual aktivlar, moliyaviy aktivlar)

Moddiy va nomoddiy resurslarni balans moddalariga nisbatan quyidagi turlarini tarkiblash mumkin: asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, kapital qo'yilmalar, uzoq muddatli investitsiyalar, o'rnatiladigan asbob uskunalar, tovar moddiy zaxiralar, debtorlik majburiyatları, pul mablag'lari.

Balans moddalarini moddiy va nomoddiy resurslar, moliyaviy va moliyaviy bo'limgan, pul shaklida va pul shaklida bo'limgan moddalarga tarkiblashda yagona normalarga kelinmagan. Shu bilan birga, resurslarni moddiy va nomoddiy resurslarga bo'linishi asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarga tarkiblashdagi mazmunda tushunish shart emas.

Korxona iqtisodiy saloxiyatini qiymat va xarajat nuqtai nazridan baholash mumkin.

Qiymat nuqtai nazaridan balansda aks etgan barcha aktivlar uning iqtisodiy saloxiyatini belgilaydi. Bir qator olimlar uning qatoriga mehnat resurslarini pulda baholangan qiymatini ham kiritishadi. Lekin buxgalteriya balansida mehnat resurslarining pulda baholangan qiymati aks etmaydi. Ishchilarni o'qitish, qayta o'qitish, malakasini oshirish va ularning intelektual ijodkorligini oshirish yuzasidan qilingan barcha xarajatlar orqaligini mehnat salohiyatini baholash imkonni bo'ladi. Lekin bu kabi xarajatlar albatta moliyaviy xisobotlarning tegishli moddalarida aks etadi.

Korxona iqtisodiy saloxiyatini baholashning ko'rsatkichlar tizimini quyidagi tarkibda berib o'tish mumkin:

- korxona iqtisodiy iqtisodiy saloxiyati xolatini ifodalovchi ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi;
- korxona iqtisodiy iqtisodiy saloxiyati bilan taminlanganlikni ifodalovchi ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi;
- korxona iqtisodiy saloxiyatini samaradorligini ifodalovchi ko'ratkichlar tizimi;
- korxona iqtisodiy saloxiyati natijaviyligini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi.

Korxona iqtisodiy saloxiyati va uning xolatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimiga: iqtisodiy saloxiyatning o'rtacha yillik qiymati, iqtisodiy salohiyat tarkibida asosiy vositlar, nomoddiy aktivlar va moliyaviy aktivlar, mehnatning salmog'i,

iqtisodiy saloxiyat bilan taminlanganlik, iqtisodiy saloxiyat xolati ko'rsatkichlari kiradi.

Iqtisodiy saloxiyat xolatini ifoda etuvchi ko'rsatkichlar tizimida iqtisodiy saloxiyatning o'rtacha yillik qiymati davr boshi va oxiriga qiymatlar yig'inidisini ikkiga bo'lish aossida aniqlanadi.

Iqtisodiy salohiyatning tarkibiy tuzilishida iqtisodiy salohiyatning har bir moddasining umumiy tarkibida tutgan ulushi baholanadi. Ushbu ko'rsatkich iqtisodiy saloxiyatning xar bitta tarkibiy birligini iqtisodiy saloxiyat qiymatiga bo'lish asosida aniqlanadi.

ISsa=Av/Is;

ISSn=Na/Is;

ISsm=Mr/Is va h.k.

Iqtisodiy salohiyatning tarkibiga kiruvchi moddalar holatini ifoda etuvchi ko'rsatkichlarga: asosiy vositalar (asosiy vositalarning eskirishi, yaroqliligi, kirib kelishi, chiqib ketishi, ularning jami aktivlardagi salmog'i), nomoddiy aktivlar (nomoddiy aktivlarning eskirishi, yaroqligi, kirib kelishi, chiqib ketishi, ularning jami aktivlardagi salmog'i), aylanma mablag'lar (joriy aktivlarning jami aktivlarda va tarkib bo'yicha jamlangan qatorlardagi salmog'i) bilan bog'liq ko'rsatkichlar kiritiladi.

jadval

Korxona iqtisodiy saloxiyatini baholovchi ko'rsatkichlar tizimi

Iqtisodiy saloxiyat xolatini ifodalovchi ko'rsatkichlar	Iqtisodiy salohiyat bilan taminlanganlikni ifodalovchi ko'rsatkichlar	Iqtisodiy salohiyat samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar	Iqtisodiy salohiyat natijaviyligini ifodalovchi ko'rsatkichlar
Iqtisodiy saloxiyatning o'rtacha yillik qiymati I _{s1} +I _{s2} /2...	Korxona aktivlarining iqtisodiy salohiyat bilan taminlanganligi A/Is	Iqtisodiy salohiyat samaradorligi YaM,ST/Is	Iqtisodiy salohiyat natijaviyligi SF/Is*100
Iqtisodiy saloxiyatning tarkibiy tuzilishi xolatini ifodalovchi ko'rsatkichlari AV, NA, JA,...	Aktivlar tarkibiy tuzilishining iqtisodiy saloxiyat bilan taminlanganligi AV, NA, JA,.../Is	Iqtisodiy saloxiyatning tarikibiy tuzilishining samaradorligi YaM,ST / AV, NA, JA,...	Iqtisodiy saloxiyat tarkibiy tuzilishining natijaviyligi SF/ AV, NA, JA,... *100

-jadval

Korxona iqtisodiy saloxiyati xolati, tarkibi , samaradorligi va natijaviyligi tahlili metodikasi

Ko'rsatkichlar	Moliyaviy xisobot shakli va satri	Iqtisodiy salohiyat holati*	Iqtisodiy salohiyat bilan taminlanganlik	Iqtisodiy salohiyat samaradorli-gi	Iqtisodiy salohiyat natijaviyli-gi

1. Uzoq muddatli aktivlar	1sh-130	130	130/Xs	Q, ST /130	YaF,SF/130
Asosiy vositalar qoldiq qiymati	1sh-012	012	012/ Xs	Q, ST / 012	YaF,SF / 012
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	1sh-022	022	022/ Xs	Q, ST / 022	YaF,SF / 022
Uzoq muddatli investitsiyalar	1sh-030	030	030/ Xs	Q, ST / 030	YaF,SF / 030
Urnataladigan asbob uskunalar	1sh-090	090	090/ Xs	Q, ST / 090	YaF,SF / 090
Kapital kuyilmalar	1sh-100	100	100/ Xs	Q, ST / 100	YaF,SF / 100
Uzoq muddatli debetor qarzları	1sh-110	110	110/ Xs	Q, ST / 110	YaF,SF / 110
Uzoq muddatli kechiktirilgan xarajatlar	1sh-120	120	120/ Xs	Q, ST / 120	YaF,SF / 120
2.Joriy aktivlar	1sh-390	390	390/ Xs	Q, ST / 390	YaF,SF / 390
Tovar moddiy xaxirlar	1sh-140	140	140/ Xs	Q, ST / 140	YaF,SF / 140
Kelgusi davr xarajatlari	1sh-190	190	190/ Xs	Q, ST / 190	YaF,SF / 190
Kechiktirilgan xarajatlar	1sh-200	200	200/ Xs	Q, ST / 200	YaF,SF / 200
Debitorlar, jami	1sh-210	210	210/ Xs	Q, ST / 210	YaF,SF / 210
Pul mablag'lari	1sh-320	320	320/ Xs	Q, ST / 320	YaF,SF / 320
Qisqa muddatli investitsiyalar	1sh-370	370	370/ Xs	Q, ST / 370	YaF,SF / 370
Boshqa joriy aktivlar	1sh-380	380	380/ Xs	Q, ST / 380	YaF,SF / 380
Iqtisodiy saloxiyat (aktivlar jami)	1sh-400	400	400/Xs	Q, ST / 400	YaF,SF / 400
Ishchilar soni (X)	1-T	1-T	x	x	x
Ishlab chiqarilgan mahsulot xajmi (Q)	1-P	1-P	x	x	x
Maxsulot sotishdan sof tushum (CT)	2sh -010	010	x	x	x
Sotishdan yalpi foyda (YaF)	2sh-050	050	x	x	x
Sof foyda (SF)	2sh-200	200	x	x	x

*-buxgalteriya balansida iqtisodiy saloxiyatning tarkib bo'yicha tegishli qatori summasi.

-jadval
Korxona iqtisodiy saloxiyati xolati, tarkibi , samaradorligi va natijaviyligi tahlili

Ko'rsatkichlar	Moliyaviy xisobot shakli va satri	Iqtisodiy salohiyat holati	Iqtisodiy salohiyat bilan taminlanganlik	Iqtisodiy salohiyat samaradorligi	Iqtisodiy salohiyat natijaviyligi
1. Uzoq muddatli aktivlar		12 593 199 960	796768.3	0.411	0.077
Asosiy vositalar qoldiq qiymati	1sh-012	10 452 934 960	163327.1	0.495	0.093
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	1sh-022	345 379	5.396	15000.3	2820.2
Uzoq muddatli investitsiyalar	1sh-030	-	-	-	-
Urnatiladigan asbob uskunalar	1sh-090	-	-	-	974 038 284
Kapital kuyilmalar	1sh-100	1 572 602 311	24571.9	3.294	0.6193
Uzoq muddatli debetor qarzları	1sh-110	-	-	-	-
Boshqa uzoq muddatli aktivlar	1sh-120	567 317 310	8864.3	9.132	1.716
2.Joriy aktivlar		11 683 693 105	182557.7	0.443	0.0833
Tovar moddiy xaxirlar	1sh-140	1 047 437 972	16362.2	4.946	0.9299
Kelgusi davr xarajatlari	1sh-190	8 441 062 224	131891.5	0.613	0.1153
Kechiktirilgan xarajatlар	1sh-200	-	-	-	-
Debitorlar, jami	1sh-210	1 566 042 404	24469.4	3.308	0.6219
Pul mablag'lari	1sh-320	468 669 767	7322.9	11.054	2.078
Qisqa muddatli investitsiyalar	1sh-370	-	-	-	-
Boshqa joriy aktivlar	1sh-380	160 480 738	2507.5	32.283	6.069
Iqtisodiy saloxiyat (aktivlar jami)	1sh-400	24 276 893 065	379326.4	0.213	0.040
Ishchilar soni (X)	1-T	64000	x	x	x
Ishlab chiqarilgan mahsulot xajmi (Q)	1-P	5 180 801 340	x	x	x
Maxsulot sotishdan sof tushum (CT)	2sh -010	5 180 801 340	x	x	x
Sotishdan yalpi foyda (YaF)	2sh-050	1 989 514 178	x	x	x
Sof foyda (SF)	2sh-200	974 038 284	x	x	x

Xulosa: korxonada iqtisodiy salohiyatni aktivlarga teng deb oladigan bo'lsak (odatda uning tarikbiga xodimlarning qiymati ham kiritiladi) uning taminlanganlik, samaradorlik va natijaviylik darajalari aktivlarning turlari bo'yicha turlicha bo'lganligini ko'rish mumkin. Aktivlarning taminlanganligi bo'yicha xodimlar soniga nisbatan, maradorligini sotishdan tushumga nisbatan, natijaviylikni sof

foydaga nisbatan bog'lanishlarida ularning tarikb bo'yicha o'zgarishlarini davriy va dinamik baholash imokni tug'iladi.

Korxonalar moliyaviy salohiyati: tarkibi, ko'rsatkichlar tizimi va samaradorligini tahlili

Har qanday korxona, firma, tashkilot o'z faoliyatini tegishli mablag'lar bilan ta'minlab turishi uchun maqbul moliyaviy salohiyatga ham ega bo'lisi zarur.

Korxona moliyaviy imkoniyatga ega bo'lmasa, u o'zining moddiy- texnika bazasini ham, aylanma mablag'larini ham shakllantirish imkoniga ega bo'lmaydi. Oqibatda, faoliyat ko'rsatishi ham qiyinlashadi.

Korxona moliyaviy salohiyatiga baho berishda balans passivining tuzilishi tahlil qilinadi. Ya'ni, korxona mulkida o'z mablag'lari va chetdan jalb qilingan mablag'larining xajmi, ularning jami mablag'lar tarkibidagi salmog'iga baho beriladi. Sof aktivlar qiymati, o'z aylanma mablag'lari naqdligi, uzoq muddatli va joriy aktivlarning moliyalashtirishning tarkibiy unsurlari baholanadi.

Korxona moliviy saloxiyatini baholovchi ko'rsatkichlar tizimi

Moliyaviy saloxiyat xolatini ifodalovchi ko'rsatkichlar	Moliyaviy salohiyat bilan taminlanganlikni ifodalovchi ko'rsatkichlar	Moliyaviy salohiyat samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar	Moliyaviy salohiyat natijaviyligini ifodalovchi ko'rsatkichlar
Moliyaviy saloxiyatning o'rtacha yillik qiymati Ms ₁ +Ms ₂ /2...	Aktivlar tarkibiy tuzilishining saloxiyat bilan taminlanganligi O'MM, M (KM, QMM, UMM) / Ms	Moliyaviy saloxiyat samaradorligi YaM, ST / Ms	Moliyaviy salohiyat natijaviyligi SF / Ms *100
Iqtisodiy saloxiyatning tarkibiy tuzilishi xolatini ifodalovchi ko'rsatkichlar O'MM, M (KM, QMM, O'MM)		Moliyaviy saloxiyat tarkibiy tuzilishining samaradorligi YaM, ST / O'MM, M(KM, QMM, UMM)	Moliyaviy saloxiyat tarkibiy tuzilishining natijaviyligi SF / O'MM, M(KM, QMM, UMM) *100

-jadval

Moliyaviy saloxiyat tarkibi, xolati, samaradorligi va natijaviyligi tahlili metodikasi

Ko'rsatkichlar	Moliyaviy xisobot shakli va satri	Iqtisodiy salohiyat holati*	Iqtisodiy salohiyat bilan taminlangan lik	Iqtisodiy salohiyat samaradorli-gi	Iqtisodiy salohiyat natijaviyli-gi
I. O'z mablag'lari manbalari	1sh-480	480	480/Xs	Q, ST /480	YaF,SF / 780
Ustav kapitali	1sh-410	410	410/ Xs	Q, ST /410	YaF,SF / 410

Qo'shilgan kapital	1sh-420	420	420/ Xs	Q, ST / 420	YaF,SF / 420
Rezerv kapitali	1sh-430	430	430/ Xs	Q, ST / 430	YaF,SF / 430
Sotib olingan xususiy aktsiyalar	1sh-440	440	440/ Xs	Q, ST / 440	YaF,SF / 440
Taqsimlanmagan foyda (koplanmagan zarar)	1sh-450	450	450/ Xs	Q, ST / 450	YaF,SF / 450
Maksadli tushumlar	1sh-460	460	460/ Xs	Q, ST / 460	YaF,SF / 460
Kelgusi davr xarajatlari va to'lovlar uchun zaxiralar	1sh-470	470	470/ Xs	Q, ST / 470	YaF,SF / 470
II. Majburiyatlar	1sh-770	770	770/ Xs	Q, ST / 770	YaF,SF / 770
Uzoq muddatli majburiyatlar jami,	1sh-490	490	490/ Xs	Q, ST / 490	YaF,SF / 490
Joriy majburiyatlar jami	1sh-600	600	600/ Xs	Q, ST / 600	YaF,SF / 600
Qisqa muddatli bank kreditlari	1sh-730	730	730/ Xs	Q, ST / 730	YaF,SF / 730
Qisqa muddatli qarzlar	1sh-740	740	740/ Xs	Q, ST / 740	YaF,SF / 740
Uzoq muddatli majburiyatlarning joriy kismi	1sh-750	750	750/ Xs	Q, ST / 750	YaF,SF / 750
Boshqa kreditorlik qarzlar	1sh-760	760	760/ Xs	Q, ST / 760	YaF,SF / 760
Moliyaviy saloxiyat (Balans passivi bo'yicha jami)	1sh-780	780	780/ Xs	Q, ST / 780	YaF,SF / 780
Ishchilar soni (X)	1-T	1-T	x	x	x
Ishlab chiqarilgan mahsulot xajmi (Q)	1-P	1-P	x	x	x
Maxsulot sotishdan sof tushum (CT)	2sh -010	010	x	x	x
Sotishdan yalpi foyda (YaF)	2sh-050	050	x	x	x
Sof foyda (SF)	2sh-200	200	x	x	x

*-buxgalteriya balansida moliyaviy soloxiyatning tarkib bo'yicha tegishli qatori summasi.

-jadval

Moliyaviy saloxiyat tarkibi, xolati, samaradorligi va natijaviylici tahlili

Ko'rsatkichlar	Moliyaviy xisobot shakli va satri	Moliyaviy salohiyat holati	Moliyaviy salohiyat bilan taminlanganlik	Moliyaviy salohiyat samaradorligi	Moliyaviy salohiyat natijaviylici
I. O'z mablag'lari manbalari	1sh-480	10 124 233 076	158191.0	0.5111	0.0962
Ustav kapitali	1sh-410	828 202 670	12940.6	6.255	1.176
Qo'shilgan kapital	1sh-420	-	-	-	-

Rezerv kapitali	1sh-430	8 121 422 920	126897.2	0.6379	0.1199
Sotib olingan xususiy aktsiyalar	1sh-440	-	-	-	-
Taqsimlanmagan foyda (koplanmagan zarar)	1sh-450	223 400 675	3490.63	23.190	4.360
Boshqa manbalar	1sh-460	951 206 811	14862.6	5.446	1.024
	1sh-470				
II. Majburiyatlar	1sh-770	14 152 659 989	221135.3	0.3660	0.0688
Uzoq muddatli majburiyatlar jami,	1sh-490	12 304 013 149	192250.2	0.4210	0.0791
Joriy majburiyatlar jami, shu jumladan:	1sh-600	1 848 646 840	192250.2	2.802	0.5268
Qisqa muddatli bank kreditlari	1sh-730	8 878 479	138.726	583.52	109.707
Qisqa muddatli qarzlar	1sh-740	1 839 768 361	28746.3	2.816	0.5294
Uzoq muddatli majburiyatlarning joriy kismi	1sh-750	-	-	-	-
Boshqa kreditorlik qarzlar	1sh-760	-	-	-	-
Moliyaviy saloxiyat (Balans passivi bo'yicha jami)	1sh-780	24 276 893 065	379326.4	0.2134	0.0401
Ishchilar soni (X)	1-T	64000	x	x	x
Ishlab chiqarilgan mahsulot xajmi (Q)	1-P	5 180 801 340	x	x	x
Maxsulot sotishdan sof tushum (CT)	2sh -010	5 180 801 340	x	x	x
Sotishdan yalpi foyda (YaF)	2sh-050	1 088 734 205	x	x	x
Sof foyda (SF)	2sh-200	974 038 284	x	x	x

Xulosa: korxonaning moliyaviy saloxiyati 2018 yil 1-yanvar holatiga 24 276 893 065 ming so'mni tashkil etgan. Xodimlarning moliyaviy saloxiyat bilan taminlanganligi 379326.4 ming so'mni, moliyaviy salohiyatning samradorligi 0.2134 ming so'mni, moliyaviy saloxiyat natijaviyligi 0.0401 ming so'mni tashkil qilgan. Buni albatta oldingi yillarga nisbatan ijobiy deb baholash mumkin.

Buxgalteriya balansi moddalarining likvidlilik bo'yicha turkumlanishi

Buxgalteriya balansi likvidligi, korxona likvidligi tushunchalari moliyaviy holatini baholashning muhim indikatorlari hisoblanadi.

Balans likvidlik aktivlarning pulga aylanish darajasini, korxona likvidligi – qarshi tomonga bo'lgan majburiyatlarni to'lashga kobilligini xarakterlaydi.

Buxgalteriya balansining likvidliliği va korxona to'lov layoqatining tahlili.

Buxgalteriya balansi aktivi likvidligi bo'yicha, kapital va moliyalashtirishga manbalariga ko'ra, majburiyatlar to'lovga tortilishi bo'yicha quyidagi guruxlarga bo'linadi.

Aktivlarning birlashgan va tarikb qatorlari bo'yicha quyidagi guruxlarga ajratish uslubiyoti belgilangan. Ushbu uslubiyot xorij amaliyotiga to'la mos tushadi va tarkib bo'yicha nisbiy ifodalardagina farq etadi.

Aktiv tomon:

- doimiy xarakatdagi aktivlar (A1);
- tez pulga aylanadigan aktivlar (A2);
- sekin pulga aylanadigan aktivlar(A3);
- qiyin pulga aylanadigan aktivlar(A4).

Passiv tomon:

- to'lov muddati kelgan majburiyatlar(P1);
- qisqa muddatli majburiyatlar(P2);
- o'zoq muddatli majburiyatlar(P3);
- doimiy passivlar(P4).

-jadval

Buxgalteriya balansining aktivi va passivining likvidlik darajasi bo'yicha tarkiblanishi

Aktivlar:	Passivlar:
Uzoq muddatli va joriy aktivlar	O'z mablag'lari manbasi va majburiyatlar
A1-Doimiy harakatdagi aktivlar (satr 320+370+380)	P1-To'lov muddati kelgan majburiyatlar (satr,610+630+650+670+680+690+700+710+720+760)
A2-Tez pulga aylanadigan aktivlar (210)	P2-Qisqa muddatli to'lov majburiyatları (satr 730+740+750)
A3-Sekin pulga aylanadigan aktivlar (140)	P3-Uzoq muddali to'lov majburiyatları (satr, 500+520+540+560+590)
A4-Qiyin pulga aylanadigan aktivlar (130)	P4-Doimiy passivlar (480)

Buxgalteriya balansi likvidligini baholashda balansning tuzish davriyiligiga (choraklik, yarim yillik va yillik) muhim axamiyat qaratish lozim. Ko'pincha korxonalar faoliyatining mavsumga bog'liqligi, eksport va imkort qilinadigan mahsulotlar bo'yicha kontraktatsiya shartnomalarining bajarilishiga bog'liqligiga ko'ra uni yillik oraliq o'rghanish tavsiya etiladi.

-jadval

Buxgalteriya balansi moddalarining likvidlik darajasi bo'yicha tarkiblanishi

Aktiv	Balans satri	Likvid-lik guruxi	Passiv	Balans satri	Likvid-lik guruhi
I. Uzoq muddatli aktivlar		A4	I. O'z mablag'lari manbalari		
Asosiy vositalar qoldiq qiymati	012	A4	Ustav kapitali (8300)	410	P4
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	022	A4	Qo'shilgan kapital (8400)	420	P4

Uzoq muddatli investitsiyalar jami (satr 040+050+060+070+080)	030	A4	Rezerv kapitali (8500)	430	P4
O'rnataladigan asbob uskunalar (0700)	090	A4	Sotib olingan xususiy aktsiyalar (8600)	440	P4
Kapital qo'yilmalar	100	A4	Taqsimlanmagan foyda (koplanmagan zarar) (8700)	450	P4
Uzoq muddatli debetor qarzlari	110	A4	Maqsadli tushumlar (8800)	460	P4
Uzoq muddatli kechiktirilgan xarajatlar	120	A4	Kelgusi davr xarajatlari va to'lovlari uchun zaxiralalar (8900)	470	P4
I-bo'lim bo'yicha jami (satr 012+022+030+090+100+110+120)	130	$\Sigma A4$	I bo'lim bo'yicha jami (satr.410+420+430+440+450+460+470)	480	$\Sigma P4$
II.Joriy aktivlar		A3+A2+A1	II. Majburiyatlar		P3+P2+P1
Tovar moddiy zaxiralari, jami (satr 150+160+170+180)	140	A3	Uzoq muddatli majburiyatlar, jami (satr 500+510+520+530+540+550+560+570+580+590)	490	P3
Kelgusi davr xarajatlari	190	A3	Shu jumladan: uzoq muddatli kreditorlik qarzlari (satr, 500+520+540+560+590)	491	P3
Kechiktirilgan xarajatlar	200	A3	Joriy majburiyatlar, jami (satr, 610+620+630+640+650+660+670+680+690+700+710+720+730+740+750+760)	600	P2+P1
Debitorlar jami: (satr 220+240+250+260+270+280+290+300+310)	210	A2	Shu jumladan: joriy kreditorlik qarzlarida qisqa muddatli kreditlar va qarzlar, uzoq muddatli kreditlarning joriy qismi (satr 730+740+750)		P2
Pul mablag'lari, jami (satr.330+340+350+360) shu jumladan:	320	A1	Joriy kreditorlik qarzlarining kredit va qarzlardan tashqari qismi (satr,610+630+650+670+680+690+700+710+720+760)	600	P1
Qisqa muddatli investitsiyalar	370	A1	Shundan: muddati o'tgan joriy kreditorlik qarzlari	602	P1
Boshqa joriy aktivlar	380	A1			
II bo'lim bo'yicha jami (satr. 140+190+200+210+230+320+370+380)	390	$\Sigma A3+A2+A1$	II bo'lim bo'yicha jami (satr, 490+600)	770	$\Sigma P1+P2+P3$
Balans aktivи bo'yicha jami (satr. 130+390)	400	ΣA	Balans passivi bo'yicha jami (satr.480+770)	780	ΣP

-jadval

Buxgalteriya balansining likvidlik bo'yicha belgilangan normalar va ularning mutlaq o'zgarishlari

O'zgarishlar tartibi	Mutlaq farqlanishlardagi o'zgarishlar				Likvidlik darajasi
1-holat	A1>=P1	A2>=P2	A3>=P3	A4<=P4	Mutlaq likvid balans
2-holat	A1<=P1	A2>=P2	A3>=P3	A4<=P4	Likvid balans
3-holat	A1<=P1	A2<=P2	A3>=P3	A4<=P4	Nolikvid balans
4-holat	A1<=P1	A2<=P2	A3<=P3	A4>=P4	Nochorlik holatidagi balans
x	Doimiy xarakatdagi aktivlarning to'lov muddati kelgan majburiyatlardan farqi	Tez pulga aylanadigan aktivlarning qisqa muddatli majburiyatlar va qarzlardan farqi	Sekin pulga aylanadigan aktivlarning uzoq muddatli majburiyatlar-dan farqi	Doimiy passivlarning qiyin pulga aylanadigan aktivlardan farqi	x

Balans ifodasi: A1+A2+A3+A4=P1+P2+P3+P4

Buxgalteriya balansi elementlari va jamlangan qatorlarini (moddalarini) uzaro nisbatlash asosida likvidlikni nisbiy darajalariga va to'lovga qobililik darajalariga ham baho berish mumkin.

-jadval

Likvidlikni nisbiy ifodalari miramidasni

Nisbat	Nisbiy ifoda mazmuni
Aktivlar va passivlar tarkibiy nisbati	
A1 / P1	To'lov muddati kelgan majburiyatlarning qoplanishi
A2 / P2	Kisqa muddatli majburiyatlarning qoplanishi imkoniyati
A3 / P3	Uzoq muddatli majburiyatlarning qoplanish imkoniyati
A4 / P4	Doimiy passivlarning uzoq muddatli aktivlarda to'planishi
Qoplash koeffitsentlari	
A1 / P1	Mutlaq to'lov layoqati-1(kreditlorlik majburini qoplanishi)
A1 / P1+P2	Mutlaq to'lov layoqati-2 (kreditorlik va qisa muddatli majburiyatlarni qoplanishi)
A1 / P1+P2+P3	Mutlaq to'lov layoqati-3 (kreditorlik va muddatli majburiyatlarning joriy qismi)
A1+A2 / P1+P2	Oraliq to'lov layoqati-1(Qisqa davriylikda rejalashtirishda)
A1+A2 / P1+P2+P3	Oraliq to'lov layoqati-2 (qisqa davriylikda rejalashtirishda)
A1+A2+A3 / P1+P2+P3	Umumiyl to'lov layoqati-1 (bashoratlashda ishlataladi)
A1+A2+A3+A4 / P1+P2+P3	Umumiyl to'lov layoqati-2 (likvidatsion jarayonlarda ishlataladi)
Aktivlarni moliyalashtirishning mutlaq ifodalari	

koeffitsentlari							
P4 / A4	Doimiy aktivlarni o'z mablag'lari hisobiga manbalanishi						
P3+P4 / A4	Doimiy aktivlarni o'z va qarz mablag'lari bilan manbalanishi						
P4+P3-A4 / A3	Joriy aktivlarni o'z mablag'lari hisobiga manbalanishi						
P4+P3-A4+P2 / A3	Joriy aktivlarning o'z va qarz mablag'lari hisobiga manbalanishi						

-jadval

Buxgalteriya balansi likvidligi tahlili

AKTIV			PASSIV			Majburiyatlarni qoplashdagi ortiqchalik(+), etishmovchilik (-)	
Doimiy harakatdagi aktivlar	289 412 698	629 150 505	To'lov muddati kelgan majburiyatlar	762 075 830	1 839 768 361	-471 663 132	-1 210 617 856
Tez pulga aylanadigan aktivlar	503 338 335	1 566 042 404	Qisqa muddatli to'lov majburiyatları	14 744 216	8 878 479	488 594 119	1 557 163 925
Sekin pulga aylanadigan aktivlar	2 185 621 680	9 488 500 196	Uzoq muddali to'lov majburiyatları	4 675 490 146	12 304 013 149	-2 489 868 466	-2 815 512 953
Qiyin pulga aylanadigan aktivlar	10 219 731 945	12 593 199 960	Doimiy passivlar	7 745 794 466	10 124 233 076	-2 473 937 479	-2 468 966 884
Aktiv jami	13 198 104 658	24 276 893 065	Passiv jami	13 198 104 658	24 276 893 065	x	x

Xulosa: korxonada qisqa muddatli majburiyatlarni qoplashga doimiy xarakatdagi aktivlarning yo'naltirilganligi, shuningdek sekinga pulga aylanadigan aktivlarning uzoq muddatli majburiyatlarni qoplashi salbiy ifodani, tez pulga aylanadigan aktvilarning qisqa muddatli kreditlar av qarzlarni qoplashi ijobjiy farqlanishda chiqqan. O'z mablag'lari manbaasi, doimiy passivlarning uzoq muddatli aktivlarni, doimiy aktivlarni moliyalashtirisha etishmovchiligi kuzatilgan.

Korxonada sof aktivlar qiymati yil boshida (13 198 104 658 - 5 452 310 192 ming so'm) 7 745 794 466 ming so'mni, yil oxirida (24 276 893 065 - 14 152 659 989) 10 124 233 076 ming so'mni tashkil qilgan tashkil qilgan.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning moliyaviy holatini baholashda eng muhim sifat ko'rsatkichi bu- to'lov layoqati ko'rsatkichidir. To'lovga layoqati korxonanini to'lov imkoniyatlarini, ya'ni uning o'z majburiyatlarini to'lashga qodirligini harakterlaydi.

Likvidlilik bilan to'lov qobiliyati bir-biridan farq qiladi. Likvidlilik qarzlarni to'lash uchun mablag'lar mavjudligini ko'rsatsa, to'lov qobiliyati - qarzni uzish imkoniyati borligini ko'rsatadi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning to'lov layoqati deganda - to'lov muddati kelgan majburiyatlarni qoplashga joriy mablag'larining etarligi yoki etishmovchiligi tushuniladi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning to'lov layoqatini karakterlovchi ko'rsatkichlarga quyidagi ko'rsatkichlar kiritiladi:

- mutlaq to'lov layoqati;
- oraliq to'lov layoqati;
- joriy (umumiy) to'lov layoqati.

1.Mutlaq to'lov layoqati (Kmtl). Ushbu ko'rsatkich xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning pul mablag'lari va qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalarini muddati kelgan to'lov majburiyatlariga, qisqa muddatli majburiyatlarga bo'lish asosida topiladi.

Kmtl=PM + QMMQ / QMM

Bunda;

PM-pul mablag'lari;

QMMQ-qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalar;

QMM-qisqa muddatli (to'lov muddati kelgan) majburiyatlar.

Ushbu ko'rsatkich qisqa muddatli majburiyatning har bir so'miga to'g'ri keladigan pul mablag'lari va qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalarni harakterlaydi.

2.Oraliq to'lov layoqati(Kotl). Ushbu ko'rsatkich mutlaq to'lov layoqati ko'rsatkichidan Sof debtorlik summasiga farq etadi.

Kotl=PM+QMMQ+SDM/QMM

Bunda;

SDM-sof debtorlik majburiyati.

Sof debtorlik majburiyati, jami debtorlik qarzidan muddati o'tgan debtorlik qarzlarini chegirish asosida topiladi. Chunki muddati o'tgan debtorlik qarzları kreditorlik qarzini qoplay oladigan haqiqiy manbaa bo'la olmaydi.

3.Joriy to'lov layoqati(Kjtl). Ushbu ko'rsatkich to'lov muddati kelgan majburiyatları yoki qisqa muddatli majburiyatlarni to'lashga barcha oborot, aylanma aktivlarni etarligi yoki etishmovchiliginı harakterlaydi.

Kjtl=PM+QMMQ+SDM+TMZ/ QMM

Bunda;

TMZ- tovar moddiy zaxiralalar qiymati.

Aktivlar likvidligi (pulga aylanuvchanligi)ni baholashda majburiyatlar to'lov muddatlari bo'yicha qayta tarkiblanadi.

Likvidlik darajasi bo'yicha buxgalteriya balansining tegishli qatorlariga quyidagi moddalarni kiritish mumkin.

-jadval

Korxona to'lov layoqatining tahlili

Ko'rsatkichlar	Davr boshiga	Davr oxiriga	Farqi, +,-	O'sish darajsi,%
A	1	2	3	4
2. Uzoq muddatli aktivlar (satr.130)	10 219 731 945	12 593 199 960	2 373 468 015	123.2
2.Joriy aktivlar jami (satr. 140+190+200+210+230+320+370+380)	5 452 310 192	11 683 693 105	6 231 382 913	114.2

2.1.Tovar moddiy zaxiralari, jami (satr. 150+160+170+180)	819 530 511	1 047 437 972	227 907 461	127.8
2.2.Kelgusi davr xarajatlari (satr.190)	1 366 091 169	8 441 062 224	7 074 971 055	517.8
2.3.Kechiktirilgan xarajatlar (satr.200)	-	-	-	-
2.4.Debitorlar jami: (satr. 220+240+250+260+270+280+290+300+310) shu jumladan:	503 338 335	1 566 042 404	1 062 704 069	211.1
2.4.1.muddati o'tgan debtorlik majburiyatları (satr.211)	-	-	-	-
2.5.Pul mablag'lari, jami (satr.330+340+350+360)	171 917 383	468 669 767	296 752 384	172.6
2.6. Qisqa muddatli investitsiyalar	-	-	-	-
2.7.Boshqa joriy aktivlar	117 495 315	160 480 738	42985423	136.5
2.8.Balans aktivi bo'yicha jami (satr. 130+390)	13 198 104 658	24 276 893 065	1 107 878 8407	183.9
3.Joriy majburiyatlar (satr. 610+620+630+640+650+660+670 +680+690+700+710+720+730+740+750+760) shu jumladan:	776 820 046	1 848 646 840	1 071 826 794	137.9
3.1.Muddati o'tgan kreditorlik majburiyatları (satr.602)	-	-	-	-
4.Mutlaq to'lov layoqati (2.5+2.6+2.7) / 3-3.1	0.37	0.34	-0.03	91.9
5.Oraliq to'lov layoqati (2.5+2.6+2.7+2.4-2.4.1) / 3-3.1	1.02	1.19	0.17	116.6
6.Joriy, umumiy to'lov layoqati (2.5+2.6+2.7+(2.4-2.4.1)+2.3+2.2+2.1) / 3-3.1)	7.02	6.32	0.7	90.0

Xulosa: korxonada mutlaq to'lov layoqati 0.97 dan 0.34 ga tushgan, oraliq to'lovga qobililik 1.02 dan 1.19 ga ko'tarilgan, joriy, umuiy to'lovga qobililik 7.02 dan 6.32 ga tushgan. Korxona to'lov layoqatining barcha ko'rsatkichlarini normaga nisbatan ijobjiy baholash mumkin.

Takrorlash uchun savollar

Balans nima?

Buxgalteriya balansi nima?

Buxgalteriya balansini tavsiflab bering?

Buxgalteriya balansi turlarini ajrating va tasniflang?

Buxgalteriya balansini tuzish koidalarini tasniflang?

Aktivlar nima?

Kapital nima?

Majburiyat nima?

Balansga ilovalar, kaydlar va tushuntirishlarni izoxlang?

Buxgalteriya balansi va uning tarkibiy tuzilishini tasniflang?
Balans moddalari va uning boshqa moliyaviy hisobotlar ma'lumotlariga mosligini tushuntiring ?

Buxgalteriya balansini "o'qish"ni tasniflang?
Buxgalteriya balansining gorizontal (davriy) tahlili?
Buxgalteriya balansining vertikal (tarkibiy) tahlili?
Korxona moliyaviy holatining tahlili?
Korxonalar iqtisodiy salohiyati nima?
Korxona iqtisodiy saloxiyati tarkibiga nimalar kiradi?
Korxona iqtisodiy salohiyatning ko'rsatkichlar tizimi?
Korxona iqtisodiy salohiyat samaradorligi va uning tahlili?
Korxonalar moliyaviy salohiyati nima?
Korxona moliyaviy salohiyati tarkibiga nimalar kiradi?
Korxona moliyaviy saloxiyati ko'rsatkichlar tizimi va ularning tahlili?
Korxona moliyaviy saloxiyati samaradorligi va uning tahlili?
Buxgalteriya balansi moddalarining likvidlilik bo'yicha turkumlanishi?
Doimiy xarakatdagi aktivlar nima?
Tez pulga aylanadigan aktivlarga nimalar kiradi?
Sekin pulga aylanadigan aktivlarga nimalar kiradi?
Qiyin pulga aylanadigan aktvilarga nimalar kiradi?
To'lov muddati kelgan majburiyatlarga qanday majburiyatlar kiradi?
Qisqa muddatli majburiyatlar nima?
Uzoq muddatli majburiyatlar nima?
Doimiy passivlar nima?
Likvidlikni mutlaq va nisbiy ifodalari?
Likvidlikni oshirish yo'llari?
Likvidlilik tahlili va uni oshirish yo'llari?
To'lov layoqati deganda nimani tushunasiz?
To'lov layoqatining ko'rsatkichlar tizimi?
Joriy to'lov layoqati?
Orlaiq to'lov layoqati?
Umumiy to'lov layoqati?
To'lov layoqatini oshirish yo'llari?

O'zbekiston temir yo'llari AJ ning jamlangan buxgalteriya balansi

Ko'rsatkichlar	2017 -2018yy.					
	AKTIV	01-yanvar 2017	01-aprel 2017	01-iyul 2017	01-okt 2017	01-yanvar 2018
1. Uzoq muddatli aktivlar	10 219 731 945	11 151 959 813	11 195 178 476	11 778 032 823		12 593 199 960
Asosiy vositalar boshlang'ich qiymati	10 527 417 487	11 341 824 771	13 056 620 251	13 186 532 286		14 773 593 626
Asosiy vositalar eskirish qiymati	3 423 307 367	3 788 793 507	3 945 211 086	4 125 679 858		4 320 658 666

Asosiy vositalar qoldiq qiymati	7 104 110 120	7 553 031 264	9 111 409 165	9 060 852 428	10 452 934 960
Nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati	417 151	335 519	526 894	435 179	345 379
Kapital qo'yilmalar	2 834 711 892	3 308 810 890	1 783 170 063	2 396 325 565	1 572 602 311
Boshqa uzoq muddatli aktivlar	280 492 782	289 782 140	300 072 354	320 419 651	567 317 310
2.Joriy aktivlar	2 978 372 713	3 522 490 664	4 234 880 927	10 571 776 648	11 683 693 105
Ishlab chiqarish zaxiralari	819 530 511	761 929 334	807 974 274	805 958 807	1 047 437 972
Kelgusi davr xarajatlari	1 366 091 169	1 926 260 257	2 439 824 162	8 466 493 743	8 441 062 224
Pul mablag'lari	171 917 383	167 990 329	198 395 625	199 248 750	468 669 767
Boshqa joriy aktivlar	117 495 315	114 011 429	118 290 042	112 380 694	160 480 738
Debitorlar, jami	503 338 335	552 299 315	670 396 824	987 694 654	1 566 042 404
Shu jumladan:					
Xaridor va buyurtmachilar bilan xisob-kitoblar	163 855 350	162 134 584	179 194 017	304 669 491	268 038 094
Byudjetga to'lovlari avans	7 740 384	6 510 004	8 801 153	5 388 750	5 252 951
Aktiv bo'yicha jami	13 198 104 658	14 674 450 477	15 430 059 403	22 349 809 471	24 276 893 065
PASSIV	01-yanvar 2017	01-aprel 2017	01-iyul 2017	01-okt 2017	01-yanvar 2018
1.O'z mablag'lari manbasi	7 745 794 466	8 567 616 791	8 644 944 914	8 963 743 430	10 124 233 076
Ustav kapitali	614 384 306	614 384 306	614 384 306	614 384 306	828 202 670
Rezerv kapitali	5 737 851 427	6 360 555 463	6 480 827 061	6 590 488 428	8 121 422 920
Taqsimlanmagan foyda	507 693 607	416 753 023	344 928 794	160 996 840	223 400 675
Boshqa manbalar	885 865 126	1 175 923 999	1 204 804 753	1 597 873 856	951 206 811
2. Majburiyatlar	5 452 310 192	6 106 833 686	6 785 114 489	13 386 066 041	14 152 659 989
Uzoq muddatli bank kreditlari va qarzlari	4 675 490 146	5 329 297 527	5 927 142 095	12 154 367 349	12 304 013 149
Boshqa majburiyatlar	14 744 216	12 729 877	10 091 394	9 142 953	8 878 479

Kreditorlik majburiyatlari, jami	762 075 830	764 806 282	847 881 000	1 222 555 739	1 839 768 361
Shu jumladan:					
Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga majburiyatlar	219 818 890	177 094 949	250 590 908	306 494 641	514 650 184
Byudjetga majburiyatlar	20 798 130	35 632 293	40 718 997	40 080 238	62 317 043
Balans passivi bo'yicha jami	13 198 104 658	14 674 450 477	15 430 059 403	22 349 809 471	24 276 893 065